

Univerzita Karlova

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Globální migrační a rozvojová studia

Bc. Zuzana Huňková

Vybrané problémy základního vzdělávání v Kambodži

Selected problems of primary education in Cambodia

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. RNDr. Josef Novotný, Ph.D.

Praha, 2018

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto závěrečnou práci zpracovala samostatně, a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 26.6. 2018

.....

Bc. Zuzana Huňková

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala svému vedoucímu doc. RNDr. Josefu Novotnému, Ph.D. za trpělivé vedení, cenné rady a metodologickou pomoc při psaní této práce. Zároveň bych chtěla poděkovat PhDr. Monice Nové, Ph.D. za konzultace a podporu při psaní. Tímto bych chtěla poděkovat také všem informátorům, kteří byli natolik ochotní, aby se podělili o své zkušenosti ze vzdělávacího sektoru Kambodži. Bez nich by tato práce nikdy nevznikla. Velké díky patří také mé rodině a příteli za podporu a trpělivosti při celé době mého studia.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá základním školstvím v Kambodži se zaměřením na dva vybrané problémy, a to finanční dostupnost základního vzdělávání a kvalitu kambodžských učitelů. Po popisu historického kontextu následuje rozbor současné situace v kambodžském základním vzdělávání a také kroků, které jsou pro zlepšení daných problémů realizovány. Empirická část diplomové práce je založena na vyhodnocení dvanácti polostrukturovaných rozhovorů s informátory s různými zkušenostmi se vzděláváním v Kambodži (pracovníci neziskových organizací, učitelé základních a nižších středních škol, nedávní žáci základních škol). Dosažená zjištění potvrdila význam problému kvality učitelů, která je spojována i s jejich nízkým vzděláním. Problém neformálních poplatků, které snižují dostupnost základního vzdělávání v Kambodži, byl potvrzen jen částečně. Ačkoliv tyto problémy zůstávají jak podle informátorů, tak i literatury velkými nedostatky v kambodžském základním vzdělávání, bylo doloženo, že se v posledních letech situace v těchto oblastech významně zlepšuje.

Klíčová slova: základní vzdělávání, učitelé, Kambodža, dostupnost vzdělávání, kvalita vzdělávání

Abstract

The thesis examines the Cambodian basic primary education, particularly concerning the problems of financial accessibility and teacher's quality. After describing the historical context, the author analyses available evidence on the current situation of the Cambodian primary education as well as measures undertaken for its improvement. The empirical part examines twelve semi-structured interviews with informants with a diverse background (NGO workers experienced in the area, elementary and lower secondary teachers, and recent students). The research confirmed the importance of the problem of teachers' quality also related to their low education. Problem of informal payments restricting access to education for some pupils was not completely confirmed. Although these problems have remained – both according to informants and literature – the critical challenges of Cambodian education, the findings suggest that recent years have witnessed notable improvements in both these areas.

Key words: basic education, teachers, Cambodia, accessibility, quality

Obsah

SEZNAM OBRÁZKŮ	8
SEZNAM TABULEK	8
SEZNAM ZKRATEK	9
1 Úvod.....	10
2 Přehled historického vývoje Kambodži se zaměřením na vzdělávání.....	12
3 Základní vzdělávání v Kambodži	16
3.1 Základní informace o kambodžském školství.....	16
3.2 Přístup k základnímu vzdělání a studijní úspěšnost.....	18
3.2.1 Docházka a fyzická dostupnost a vybavenost základních škol	18
3.2.2 Finanční dostupnost vzdělávání.....	19
3.2.3 Nerovnost přístupu ke vzdělávání mezi chlapci a dívkami	20
3.3 Kvalita základního vzdělání	21
3.3.1 Kvalita a nedostatek učitelů.....	21
3.3.2 Úspěšnost absolvování základních škol	24
3.3.3 Kvalita kurikula a studijních materiálů	25
3.3.4 Jazykové bariéry	26
3.4 Hlavní kroky ke zlepšení vzdělávání v novém tisíciletí.....	29
4 Metodika	35
4.1 Výběr informátorů.....	35
4.2 Struktura a průběh rozhovorů.....	36
4.3 Postup zpracování a vyhodnocení dat	37
4.4 Struktura a charakteristika informátorů.....	38
5 Prezentace výsledků rozhovorů	41
1. Jaké období mělo největší vliv (kladný i záporný) na vzdělávání od osamostatnění Kambodži až po rok 2000 a z jaké příčiny?	41
2. Jaké období mělo největší vliv na vzdělávání po roce 2000 a z jaké příčiny?	41
3. Jaké jsou největší úspěchy v základním vzdělávání v Kambodži? Jsou stejné pro všechny stupně vzdělávání?.....	42
4. Co jsou hlavní omezení v základním vzdělávání v Kambodži?.....	43
5. Co byste vy osobně změnil/a v Kambodžském základním školství, kdybyste mohl změnit 1-3 věci?.....	44
6. Na kolik je základní a střední vzdělání v Kambodži zdarma?	44
7. Co jsou největší formální a neformální školní výdaje pro rodiče?.....	45

8.	Jak běžné jsou podle vás neformální poplatky školám či učitelům?.....	46
9.	Myslíte si, že jsou rodiče dětí v Kambodži přesvědčeni, že pro získání kvalitního základního vzdělání svých dětí je třeba platit školám či učitelům neformální poplatky? 47	
10.	Jsou děti z rodin s vyššími finančními příjmy ve škole zvýhodněny, protože mohou například poskytovat více neformálních poplatků?.....	49
11.	Mají průměrní kambodžští rodiče dostatek financí, aby mohli poslat všechny své děti (3) do základní a střední školy?.....	50
12.	Existují nějaká nařízení nebo intervence zaměřené na prevenci neformálních poplatků?	51
13.	Jak by náklady na neformálními poplatky mohly být podle vašeho názoru sníženy?	51
14.	Řekl/a byste mi pozitiva a negativa kambodžských učitelů základních škol?	52
15.	Myslíte si, že jsou učitelé v Kambodži celkově spokojeni se svou prací?	52
16.	Jak prestižní je být učitelem na základní škole v Kambodži?	53
17.	Myslíte si, že učitelé na základních školách mají dobré platové podmínky?.....	53
18.	Stane se někdy, že se učitelé nedostaví na výuku bez omluvy či náhrady?	54
19.	Je dostatek učitelů na základních školách?.....	55
20.	Jsou kambodžští učitelé základních škol dobře vzdělání?.....	55
21.	Jak by se podle Vás dala zlepšit kvalita učitelů?.....	56
6	Diskuze	58
6.1	Vývoj a obecné problémy vzdělávání	58
6.2	Finanční dostupnost základního vzdělávání.....	60
6.3	Kvalita, vzdělání a pracovní nasazení kambodžských učitelů	64
7	Závěr	68
8	Seznam literatury	69
9	Přílohy.....	75
9.1	Příloha 1: Vzorová struktura rozhovoru.....	75
9.2	Příloha 2: Příloha na samostatném CD	79

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Struktura kambodžské populace 1990-2016	17
Obrázek 2: Úplná dostavěná škola v provincii Takeo	19
Obrázek 3: Etnické skupiny žijící v Kambodži	27

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Přehled historického vývoje Kambodži a jeho dopad na vzdělávání	12
Tabulka 2: Charakteristiky informátorů.....	38
Tabulka 3: Počet informátorů, kteří odpověděli na jednotlivé odpovědi otázky č. 8	46
Tabulka 4: Počet informátorů, kteří odpověděli na jednotlivé odpovědi otázky č. 9	48
Tabulka 5: Porovnání jednotlivých odpovědí informátorů u otázek 8 a 9.....	48
Tabulka 6: Počet informátorů, kteří odpověděli na jednotlivé odpovědi otázky č. 18	54

SEZNAM ZKRATEK

ASEAN – Sdružení národů jihovýchodní Asie

CFC – Caring for Cambodia (NGO)

EFA – Vzdělání pro všechny

ESP – Strategický plán pro zlepšení vzdělávání v Kambodži

GPI – Index rovnosti pohlaví

HDP – Hrubý Domácí Produkt

MDGs – Rozvojové cíle tisíciletí

MoEYS – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v Kambodži

NGOs – Mezinárodní neziskové organizace

NPE – NGO Education Partnership

NPRD – Národní program pro rehabilitaci a rozvoj Kambodži

OSN – Organizace spojených národů

TTC – Vyšší pedagogické školy v Kambodži

SDGs – Cíle udržitelného rozvoje

UNDP – Rozvojový program OSN

USAID – Agentura Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj

VSO – Voluntary Service Overseas

WB – Světová Banka

WE – World Education (NGO)

WHO – Světová Zdravotnická Organizace

1 Úvod

Vzdělávání je jeden z nejdůležitějších aspektů rozvoje zemí a lidí v nich žijících. V rozvinutém světě je základní a střední vzdělání téměř samozřejmostí. V rozvojových zemích kvalitní základní a střední vzdělání mnohdy stále ještě není univerzálně dostupné a dostatečně kvalitní. Klíčový význam vzdělávání si globální společnost v posledních dekadách uvědomuje, a proto je na něj kladen velký důraz. Rozvojové cíle tisíciletí (MDGs), které formovaly globální rozvojovou strategii mezi lety 2000-2015, kladly důraz především na zajištění všeobecné dostupnosti základního vzdělávání. I když byl v posledních dekadách přístup k základnímu vzdělání významně rozšířen, podle odhadů stále ještě cca 61 miliónů dětí z nejméně rozvinutých zemí a zemí postižených konflikty nechodí do školy (UNICEF, 2018). V Cílech udržitelného rozvoje (SDGs), které navazují a rozšiřují původní MDGs na roky 2015-2030, se kromě dostupnosti stále více akcentuje i kvalita vzdělávání.

Obdobný posun v rozšíření pozornosti od otázek fyzické dostupnosti vzdělávání k otázkám jeho kvality je možné sledovat i v případě Kambodži, na níž je cílena tato práce. Kambodža patří k tzv. nejméně rozvinutým zemím světa podle klasifikace OSN (UN, 2018). Po vládě Rudých Khmerů mezi lety 1975-1979 v Kambodži v podstatě zmizela vrstva vzdělaného obyvatelstva, která byla vyvražděna (Kim & Rouse, 2011). V následujícím nepřilíh stabilním období se Kambodža poměrně neúspěšně snažila o obnovení systému vzdělávání. Zlepšení nastalo až ke konci 20. století a především s nástupem nového tisíciletí. V roce 1999 navštěvovalo základní školy podle odhadů asi 87 % dětí (UNESCO, 2016). V roce 2016 to bylo již 93 % až 97 %, jak uvádí různé zdroje (UNESCO, 2016 a World Bank, 2016), nicméně dosáhnout univerzálního přístupu k základnímu vzdělávání se ještě nepovedlo.

Kambodža byla pro tuto diplomovou práci zvolena ze dvou důvodů. Zaprvé, Kambodža je jednou z nejméně rozvinutých zemí jihovýchodní Asie se značnými problémy v mnoha sektorech. Její strašlivá historie v podobě genocidy, která se v této zemi odehrála před méně než padesáti lety, a následnými boji o moc ji z hlediska rozvoje velmi poznamenaly. Zadruhé, autorka se před dvěma lety rozhodla odcestovat do jihovýchodní Asie a pro její měsíční dobrovolnickou činnost si vybrala právě Kambodžu. Díky výuce angličtiny v neziskové organizaci AHHA Education v provincii Takeo na jihu země získala vlastní pohled na problematiku základního vzdělávání v Kambodži. Měla možnost navštívit místní základní a střední školu a mluvit s učiteli i žáky o poměrech ve školství. Z toho důvodu se rozhodla

zaměřit svoji práci právě na základní vzdělávání v Kambodži. I když se jí znovu do Kambodži vycestovat během přípravy této práce nepovedlo, snažila se jednak prostudovat relevantní literaturu a dále oslovit a provést rozhovory na dálku s různými typy informátorů, kteří mají vhléd do diskutované problematiky.

Z dostupné literatury vyplývá, že na vzdělávání v Kambodži mají velký dopad problémy finanční dostupnosti vzdělávání a kvality učitelů. Hlavním cílem této práce je proto zhodnocení nedávného vývoje a současné situace kambodžského základního vzdělávání se zaměřením na tyto dva aspekty. K naplnění cíle práce si autorka položila tři výzkumné otázky. První z nich se zaměřuje na vývoj vzdělávání v posledních letech: *“zlepšuje se kvalita základního vzdělávání v Kambodži a proč?”*. Kvalita vzdělávání je ovlivněna mnoha aspekty, jako jsou kvalita kurikula, kvalita studijních pomůcek, nebo kvalita učitelů. Z odborné literatury zaměřené na základní vzdělávání v Kambodži vyplývá, že právě kvalita učitelů je v Kambodži zásadní problém. Proto se druhá výzkumná otázka ptá: *“co ovlivňuje kvalitu učitelů základních škol?”*. Dalším důležitým aspektem v základním vzdělávání je jeho dostupnost, ať už finanční nebo fyzická. V Kambodži je podle odborné literatury výraznější problém finanční dostupnosti základního vzdělání, proto třetí autorčina výzkumná otázka zní: *“jaká je finanční dostupnost základního vzdělávání a co ji ovlivňuje?”*.

Druhá kapitola této práce čtenáře seznamuje s historií a režimy, kterými si Kambodža prošla především od druhé poloviny dvacátého století, a jaký to mělo dopad na vývoj vzdělávání. Seznámení se s historií je důležité k následnému pochopení současné situace této země a jejího školství. Třetí kapitola podává základní informace o kambodžském školství a rozebírá na základě dostupné literatury hlavní problémy, se kterými se školství v Kambodži potýká. Součástí je i popis reform, které pro zlepšení kambodžského základního školství navrhuje Ministerstvo školství či další autoři, a diskuze o jejich plnění. Následuje empirická část práce, kde je ve čtvrté, páté a šesté kapitole postupně popsána metodika, prezentovány poznatky získané v provedených rozhovorech a diskutována dosažená zjištění.

2 Přehled historického vývoje Kambodži se zaměřením na vzdělávání

Cílem této části o historickém vývoji je nejen podat přehled o tom, jak se Kambodža vyvíjela a jakými historickými milníky si prošla, ale hlavně upozornit na vliv, jaký měly na vývoj školství. Tato kapitola se zabývá především historií od druhé poloviny 20. století, tedy od samostatnosti Kambodže, ale shrne i nejdůležitější body z dřívější historie. Země si prošla mnoha převraty, změny režimů a občanskými válkami, a všechny tyto události měly významný vliv na její současnou situaci, včetně úrovně vzdělávání. Vzhledem k charakteru textu, který má podobu postupných poznámek k jednotlivým vývojovým etapám, se ho autorka rozhodla strukturovat do formy tabulky.

Tabulka 1: Přehled historického vývoje Kambodži a jeho dopad na vzdělávání

Historické období a důležité mezníky	Dopad na vzdělávání
<p>Angkorská říše</p> <ul style="list-style-type: none"> · 802-1431 · Ve své době jedna z nejvýznamnějších říší světa · Dochované Angkorské chrámy patří k nejunikátnějším stavbám světa <p>(Zelenda, 2007)</p>	<p>Vzhledem k velkoleposti a vyspělosti této říše ve své době je jisté, že zde vzdělanost určitých vrstev obyvatelstva byla vysoká. Byly zde složité zavlažovací systémy a kanály, obrovské významné stavby a chrámy, silnice a mosty, což prokazuje vzdělanost především v oblastech inženýrství a architektury (Zelenda, 2007).</p>
<p>Období kolonialismu</p> <ul style="list-style-type: none"> · Od konce 19. století Kambodža pod vládou Francie · Pozice krále zachována, i když měl spíše jen symbolickou funkci · Modernizace Kambodži v podobě budování železnic, silnic a veřejných budov · Rostoucí propast mezi Phnom Penhem a venkovem · Po světových válkách Francouzská pozice oslabená · Sihanuk jako hlavní postava osamostatnění <p>(Zelenda, 2010)</p>	<p>Před příchodem Francouzů bylo vzdělávání v zemi omezené pouze na chlapce a zajišťovali ho buddhističtí mniši v chrámech. Bylo však většinou neefektivní a mnoho studentů zůstávalo negramotných. Jako vedlejší země zájmu Francouzů Kambodža nedostávala takové pozornosti v budování vzdělávacího systému jako Vietnam, a tak zde chyběla vrstva vzdělaného obyvatelstva. Především v první polovině vlády Francouzů se vzdělávání nepřikládalo velký důraz. Na konci období, v roce 1939, v zemi existovalo 125 Franco-Kambodžských základních škol, kam chodili především chlapci, některé z nich však nabízeli a dívčí oddělení. Jako pokračování po základní škole v zemi existovala pouze jedna střední škola, která se nacházela v Phnom Penhu. Tato střední škola připravovala žáky na vyšší úřednické posty francouzské koloniální vlády a nebo na další studium na vysokých školách ve Francii či Vietnamu. Většina Kambodžanů ale měla odpor k těmto francouzským školám, které kromě prvního ročníků vyučovali ve francouzštině a nadále tak posílala své syny vzdělávat k mnichům</p>

	do chrámů (Clayton, 1995).
<p>Samostatná Kambodža</p> <ul style="list-style-type: none"> · Norodon Sihanuk znovu králem Kambodže s plnou mocí · „Buddhistický socialismus“¹ · Ekonomické reformy · Korupce, nepotismus a nezaměstnanost <p>(Ayres, 2000 a Nožina, 2007)</p>	<p>Sihanuk se ve vzdělávání zasloužil o velký pokrok. Věřil, že vzdělávání je motorem pro transformaci jeho státu na industrializovaný a technologicky rozvinutý moderní stát. Proto začal s masivní vzdělávací expanzí – nechal postavit mnoho základních, středních, a dokonce i vysokých škol po celé Kambodži, takže se alespoň základní vzdělání dostalo téměř ke všem kambodžským dětem. 20 % státního rozpočtu šlo právě na vzdělávání a zároveň měl velkou podporu od mezinárodních organizací a donorů (Nožina, 2007).</p>
<p>Vláda Lon Nola</p> <ul style="list-style-type: none"> · Silně proamerický · „neo-khmerismus“² · Proti útok Sihanuka a spojení se s Rudými Khmery · Počátek občanské války <p>(Nožina, 2007)</p>	<p>Nol kritizoval Sihanukovu vládu za špatně načasované a neuvážené zasahování do tvorby vzdělávacího systému, kdy kladli důraz pouze na formu, ale podstata a obsah už pro ně důležité nebyly. Stejně jako Sihanuk se ale zavázal k pokračování rozvoje státu a vzdělávání (Nožina, 2007).</p>
<p>Rudí Khmerové</p> <ul style="list-style-type: none"> · Sihanuk opět u moci, reálně však vládli Rudí Khmerové · Pronásledování a vraždění všech vzdělaných lidí a příznivců Lon Nola · kolektivizace, zrušení osobního vlastnictví, zrušení peněz · státní hranice byly uzavřeny a země se soustředila především na soběstačnost · soustředění na zemědělství, práce devět dní v kuse · útok na vietnam a snaha o získání bývalých kambodžských území · Vietnam útok opětoval a dne 7. ledna 1979 se zasloužil o vysvobození Kambodži z nejhoršího období jejich dějin <p>(Ayres, 2000; Nožina, 2007; Short, 2004; Ternon 1997)</p>	<p>Co se týče vzdělávání a školství byl režim Rudých Khmerů naprostým opakem jeho předchůdců. Vzdělávání svého národa bylo naprosto proti cílům vládních představitelů, kteří se naopak snažili odstranit všechny vzdělané lidi, kteří by se proti nim mohli postavit. Školy a školní budovy se měnily ve vězení, prasečí chlívký a skladovací haly. Jakékoliv vzdělávací pomůcky, knihy a nástroje byly zničeny. Vzdělání a gramotnost byla potřeba pouze k učení novým technologiím. Učitelé byli vyučeni z rolníků a nevzdělaných lidí a hodiny probíhaly za nevhodných podmínek v různých stájích a budovách podobného typu. Školní pomůcky jako sešity, papíry či pera vůbec neexistovaly. Komunističtí lídři chtěli vybudovat především silný zemědělský národ s co nejnižším vzděláním, aby nebyl schopen odporu proti všemu zlu, které páchali (Ayres, 2000).</p>

¹ Pragmatická ideologie, která spojovala buddhismus, úctu ke králi a marxistickou rovnost. Měl to být symbol Kambodžského závazku k ekonomickému rozvoji a modernizaci (Ayres, 2000).

² Pragmatická ideologie, která uznává buddhismus jakou důležitou součástí, ale úctu k monarchii a králi již ne. Monarchie a socialismus byly nahrazeny republikou, kapitalismem a demokracií (Nožina, 2007).

<p>Zpustošená Kambodža po roce 1979</p> <p><i>„Země neměla měnu, trh, finanční instituce a v podstatě ani průmysl. Neexistovala hromadná doprava, žádné vlaky a cesty byly zničeny a neopraveny. Nebyl tam žádný poštovní systém, žádné telefony, žádná elektrina, čistá voda, sociální zařízení ani školství.“</i> (Eva Mysliwiec, 1988, s. 46)</p> <ul style="list-style-type: none"> · Vyhlášená Kampučská lidová republika, kterou řídil Vietnam · Sihanuk zpět u moci, sestavení trojkoalice · Neustálé boje do roku 1987 · 1989 stáhnutí se Vietnamu z území Kambodže <p>(Nožina, 2007; Zelenda, 2009)</p>	<p>Vláda řízená Vietnamem se ve věci vzdělávání chovala podobně jako Sihanuk. Začaly obrovské investice do vzdělávání a byl to jeden z hlavních bodů budování nového silného národa. Nastalo období, kdy se vzdělávání a rozvoj školství stalo nejdůležitějším bodem, což Kambodža od vlády Sihanuka nezažila. V Kambodži bylo minimum vzdělaných lidí, téměř žádné vzdělávací instituce a pomůcky a neexistující kurikulum, podle kterého by se mělo učit. Vietnam ovšem začal kambodžské školství podporovat tak silně, že nastala vzdělávací expanze (Ayres, 2000).</p>
<p>Nová vláda a první svobodné volby</p> <ul style="list-style-type: none"> · 1991 v Paříži podepsaná Dohoda o všeobecném politickém urovnání kambodžského konfliktu · V květnu 1993 proběhly první svobodné volby · Znovuobnovení království a Sihanuk králem · Hun Sen a syn Sihanuka Norodom Ranariddh premiéři · Žádost Kambodži o mezinárodní pomoc <p>(Nožina, 2007; Sharp, 2009; Zelenda, 2010)</p>	<p>Díky mezinárodní pomoci a neziskovým organizacím se vytvářely nové reformy pro rozvoj vzdělávání. Tyto organizace poskytovaly odbornou pomoc, konzultace a úzkou spolupráci s oběma vládami (předvolebními a povolebními) při jejich vytváření. Zaměření bylo na rozvoj základního vzdělávání a vzdělávání dospělých s hlavním cílem dosáhnout gramotnosti a základní matematiky. Základní školství bylo rozšířené na devět let formální školní docházky, složené ze základního a nižšího středního vzdělání. Kambodžská vláda se snažila snížit chudobu, zvýšit gramotnost a zlepšit přístup ke kvalitnímu základnímu vzdělání (Dy a Ninomiya, 2003).</p>
<p>Kambodža po roce 1993</p> <ul style="list-style-type: none"> · Rozvoj země a mezinárodní donoři · Neshoda premiérů a boj o politickou moc · 1997 pokus Sena o převrat · 1998 další demokratické volby, které příliš demokratické nebyly <p>(Ayres, 2000; Nožina, 2007; Zelenda, 2009)</p>	<p>Národní program pro rehabilitaci a rozvoj Kambodži (NPRD), který měl jako jeden z hlavních pilířů rozvoj lidských zdrojů s největším zaměřením na vzdělávání. Mezi nejdůležitější body tohoto pilíře patřilo zavedení devítileté povinné školní docházky a rozvoj nových příležitostí pro zajištění gramotnosti lidí, kteří nemají přístup do formálního systému. Modernizace a zlepšení kvality školství díky efektivním reformám, které by měly být schopny reagovat na současné a budoucí socio-ekonomické požadavky země. A také propojování rozvoje praxe s požadavky zaměstnanců a pracovníků ve vzdělávacím sektoru. Tyto priority reflektovaly závazky nové vlády k rozvoji a konstituci, která je zavazovala k vytvoření devítileté povinné školní docházky zdarma pro všechny občany země. Zároveň se vláda v plánu na roky 1996-2000 zavázala k rozvoji lidských zdrojů a garantovala věnovat alespoň 15 % státního rozpočtu ročně na vzdělávání (Ayres, 2000).</p>

<p>Kambodžské království v novém tisíciletí</p> <ul style="list-style-type: none"> · Nadále boje o politickou moc, porušování lidských práv, korupce a nestabilita v zemi · Hun Sen zajišťoval odklon od demokracie · 2004 abdikace Sihanuka na post krále a nástup jeho syna Norodoma Sihamoniho · V roce 2013 velké procento dosažených hlasů pro opozici a návrat demokracie · 2015 Hun Sen 30 let u moci · 2017 opozice obviněná z vlastizrady a po prohraném soudu rozpuštěna · Hun Sen opět otáčí zemi zády k demokracii <p>(Rostek, 2017)</p>	<p>Tomuto tématu se věnuje kapitola 3.4: Hlavní kroky ke zlepšení vzdělávání v novém tisíciletí</p>
--	---

Zdroj: Vlastní zpracování a Ayres (2000), Clayton (1995), Dy a Ninomiya (2003), Mysliwicz (1988), Nožina (2007), Rostek (2017), Sharp (2009), Short (2004), Ternon (1997), Zelenda (2007), Zelenda (2009), Zelenda (2010)

3 Základní vzdělávání v Kambodži

V této kapitole jsou uvedeny základní informace o kambodžském školství včetně jeho vývoje v posledních dvaceti letech, významu rozvojové pomoci a zahraničních donorů. V dalších podkapitolách jsou rozebrány problémy z pohledu přístupu a kvality základního vzdělávání. Poslední část popisuje hlavní kroky ke zlepšení vzdělávání navržené Ministerstvem školství a diskuze jejich plnění.

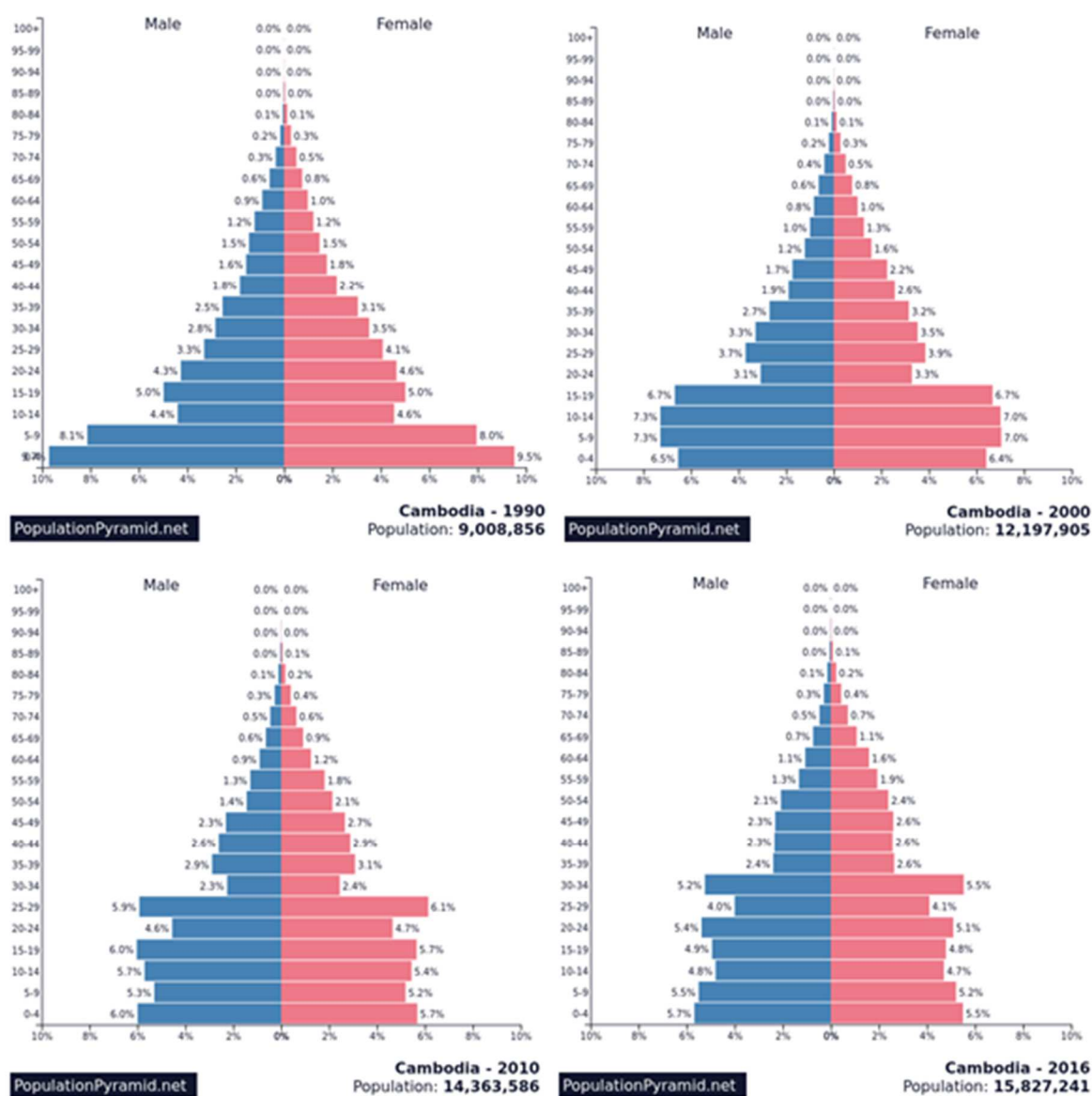
3.1 Základní informace o kambodžském školství

Základní školství v Kambodži trvá šest let a poté následuje středoškolské vzdělání, které trvá také šest let a je rozděleno do dvou stupňů. Základní vzdělání (třída 1-6), nižší středoškolské vzdělání (7-9), vyšší středoškolské vzdělání (třídy 10-12) (Khut, 2016). Podle kambodžské ústavy je základní a střední vzdělání na veřejných školách zdarma pro všechny občany země. Zároveň se země zavazuje k ochraně a růstu občanů, měla by poskytovat právo na dobré vzdělání na všech úrovních a měla by postoupit nezbytné kroky, aby kvalitní vzdělání dostali všichni občané (kapitola VI, článek 65 & 68 kambodžské ústavy) (Tan, 2007, s. 16).

Během 80. a 90. let rapidně stoupal absolutní počet dětí, které se zapsaly do základních škol, ale po roce 2000 již tato bilance příliš nerostla. To je možné vysvětlit tím, že růst kambodžské populace se snížil a významně se snížilo také procento dětí nastupujících do školy, tedy ve věku 6-7 let. Změny ve struktuře kambodžské populace lze pozorovat z obrázku č. 1 níže. Na začátku nového tisíciletí bylo na světě podle odhadů asi 100 miliónů dětí (tj. 15 %), které nechodily do základních škol (UNICEF, 2018). V Kambodži to bylo v roce 1999 asi 275 tisíc dětí (tj. asi 13 %) (UNESCO, 2016). Kolem roku 2010 se počet dětí, které podle odhadů globálně nechodily do základních školy snížil na 72 miliónů. V posledních letech snižování ale stagnuje, snižuje se asi o milión za rok a v roce 2016 asi 63 miliónů dětí nechodilo do základní školy (tj. asi 9 %) (UNICEF, 2018). V Kambodži to bylo asi 138 tisíc dětí (tj. asi 7 %) (UNESCO, 2016). Průměrná délka školní docházky pro Kambodžany starší 15 let byla v roce 2015 4,7 let. V roce 2000 to bylo 3,2 let. V České republice to je 12,3 let (UNDP, 2016).

Obrázek 1: Struktura kambodžské populace 1990-2016

Zdroj: Population pyramid, 2017

Od roku 1990 externí donoři jako agentury OSN nebo Mezinárodní Červený Kříž pomohly v Kambodži vybudovat přes 6 000 vzdělávacích institucí a vyškolily tisíce učitelů. Mezi lety 1993 a 2005 donoři a rozvojové organizace daly Kambodžce 5 miliard dolarů (Tan, 2007, s. 17). V roce 2015 obdržela Kambodža 677 miliónů dolarů díky oficiální zahraniční pomoci (dále ODA), což tvořilo jednu třetinu celkového rozpočtu státu. Podíl zahraniční pomoci na celkovém rozpočtu státu ale postupně od roku 2002 klesá. V roce 2002 to bylo až 121 % a v roce 2015 pouze 32 % (World Bank, 2017). Kambodžská vláda si uvědomuje nezbytnost kvalitního vzdělávání pro své občany jako důležitý aspekt rozvoje státu., a proto rozpočet kambodžské vlády na vzdělávání v posledních letech stoupá. Po roce 2010 se výdaje

na vzdělávání držely kolem 7-8 % celkového rozpočtu, a v roce 2014 byly na 9 % (UNESCO, 2015). A podle Americké rozvojové agentury (2017) v roce 2016 stouply tyto výdaje až na 18,3 % z celkového státního rozpočtu a v dalších letech by se měly nadále zvyšovat (USAID, 2017).

EFA (Education For All – Česky Vzdělání pro všechny - dále jen EFA) je globální závazek k poskytnutí základního vzdělání pro všechny děti, mladistvé a dospělé na celém světě, který vznikl v roce 1990. EFA byl zároveň jeden z hlavních programů v Kambodži, tak jako v mnoha dalších rozvojových zemích, podle kterého Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy Kambodži (dále MoEYS) na začátku nového tisíciletí vytvářelo reformy na zlepšení vzdělávání a snažilo se naplňovat cíle zadané tímto projektem. Zda byl tento projekt úspěšný či ne je velmi diskutabilní. Je ale jisté, že se díky němu obrátila plná pozornost na nutnost zlepšení vzdělávání v rozvojových zemích. I když většina cílů nebyla stoprocentně naplněna, rozhodně došlo k výraznému zlepšení vzdělávání (UNESCO, 2017).

3.2 Přístup k základnímu vzdělání a studijní úspěšnost

Tato část se bude věnovat jednomu z hlavních problémů vzdělávání v rozvojovém světě, stejně jako v Kambodži – přístupu k základnímu vzdělání. Existuje mnoho překážek a problémů, proč děti do školy nechodí, nebo ji nedokončí. Tyto překážky by se dle autorky práce daly rozdělit do čtyř hlavních oblastí: docházka a úspěšnost absolvování škol, fyzická dostupnost a vybavenost základních škol, finanční dostupnost vzdělávání a nerovnost přístupu ke vzdělávání.

3.2.1 Docházka a fyzická dostupnost a vybavenost základních škol

Od konce 20. století a především s nástupem nového tisíciletí dochází k viditelnému zlepšování dostupnosti základního vzdělávání. V roce 1999 do základní školy chodilo podle odhadů asi 87 % dětí (UNESCO, 2016), v roce 2016 to bylo již 93 % až 97 %, jak uvádí různé zdroje (UNESCO, 2016 a World Bank, 2016), což byla historicky největší poptávka po základním vzdělání v Kambodži. Dosáhnout ale 100% školní docházky se ještě nepovedlo a dosáhnutí právě těchto zbylých procent se zdá být velkou výzvou. Na střední školy však chodilo pouze 45 % dětí (UNICEF, 2014).

Problém dostupnosti kvalitních škol je především ve venkovských oblastech Kambodži, nicméně právě na venkově žije 78,8 % obyvatel země (CIA, 2017c). Škol je málo, často jsou nedostavěné a je tu i nízký počet učitelů, kteří chtějí na venkově učit, kvůli nižším

platům, nižšímu životnímu standardu a malé možnosti kariérního růstu. Ve venkovských školách jsou také méně dostupné kvalitní učební pomůcky, knihy a učebnice ve srovnání s těmi městskými, které již takový problém většinou nemají. Ale právě děti ve vzdálených venkovských oblastech potřebují kvalitní výuku nejvíce, protože jsou zranitelnější než děti z městských oblastí (Arnold, 2015, s. 49). Na obrázku 2 je úplná základní škola, nacházející se v areálu několika budov, který je ohraničený a označený. Úplnou školou se myslí škola, která má minimálně všech 6 tříd základní školy, budovy a třídy plně dostavěné a vybavené a má k dispozici sociální zařízení (Ogisu a Williams, 2015).

Obrázek 2: Úplná dostavěná škola v provincii Takeo

Zdroj: Fotografie autorky

I když s postupným růstem celkového počtu škol za poslední roky počet neúplných škol klesá, je to pořád jeden z problémů v Kambodži. Těchto škol je stále 13,8 % ze všech základních škol. Většina škol, která se nachází v nejchudších oblastech Kambodži je označena jako neúplná. Pokud má škola například pouze čtyři třídy a do vyšších tříd by žáci museli dojíždět do větších vesnic nebo měst, často již dále ve studiu nepokračují. To je jeden z důvodů, proč je počet dětí navštěvujících vyšší třídy základních škol nižší (Ogisu a Williams, 2015).

3.2.2 Finanční dostupnost vzdělávání

Finanční situace v kambodžském školství je podle mnoha autorů jedním z nejvýraznějších problémů školství. Brehm (2017) popisuje, jak došlo ke “skryté privatizaci” školství v Kambodži. Veřejné základní a střední školství je v Kambodži oficiálně zdarma, takže jako ve většině rozvinutých zemích by mělo být zcela financované vládou. Bohužel, i když to tak zdánlivě vypadá, není tomu tak. Školství je velice podfinancované, a tak zde probíhá tzv. “skrytá privatizace”. Ta měla kořeny již v post-konfliktní době, od 80. let 20. století, kdy vláda se záměrem decentralizace převáděla odpovědnost na školní komunity, tzv. školní podpůrné výbory, které si samy hospodařily s financemi a využívaly je efektivněji než

samotná vláda. Zároveň bylo zakázáno brát příspěvky od samotných rodičů, čemuž se ale nedokázalo zabránit. Rodiče byli školami vyzváni dávat příspěvky na vzdělávání jejich vlastních dětí, ale již ne na celé komunity, tak jak bylo v původním záměru, a tak začala privatizace školního systému v Kambodži (Brehm, 2017). Tato “skrytá privatizace” nebo „privatizace pod fasádou veřejné bezplatné služby“ pokračuje i dnes. Oficiálně děti chodí do školy zdarma, ale aby mohly uspět, musí si většinou doplňovat vzdělání mimoškolně za peníze nebo poskytovat učitelům různé neformální poplatky (Bray a kol., 2016). Tyto aktivity provádějí učitelé, kteří doučují studenty za peníze, aby si vydělali více peněz. Podle Arnold (2015) je to způsobené velmi nízkými platy, které učitelé dostávají. Aby byli schopni uživit své rodiny, prodávají například odpovědi testů studentům, nebo v základních hodinách neučí všechno učivo potřebné ke splnění předmětu, aby tak vytvořili umělou poptávku po doučování, za které dostanou zapláceno navíc (Bray a kol., 2016). Ti žáci, kteří si doučování za peníze nemohou dovolit, pak opakují ročníky nebo předčasně ukončují školu. To celé pak vytváří paralelní vzdělávací systém, který se podle existujících poznatků stal velmi významnou složkou vzdělávání, což brání a zpomaluje rozvoj vzdělávání (Arnold, 2015). I když se kambodžská vláda od 90. let snažila navýšit financování vzdělávacího systému a snížit tak neformální výdaje domácností, ty se nesnížily. Domácnosti pak očekávaly výnosy z investic do vzdělávání, které se dostavily především po investování do soukromých hodin, kde měli studenti více času připravovat se na zkoušky a prokazovaly tím lepší výsledky. A zároveň to mělo dobré výnosy i pro učitele, kteří tak vydělávali více peněz (Brehm, 2017).

Celkové neformální výdaje za vzdělávání na jedno dítě tak vyjdou podle odhadů až na 8,6 % celkových ročních příjmů rodičů. Tyto výdaje se mírně liší mezi městskými a venkovskými oblastmi, je to ale pořád poměrně vysoký finanční obnos pro rodiny (Asia-South Pacific Education Watch, 2007, s. 27). Ve studii od Bray a kol. (2016) většina studentů přiznala, že výdaje, které platili za doučování, byly finančním břemenem a zátěží, která byla měsíčně až 12,5US\$. Celkově tedy zdánlivě bezplatné veřejného školství v kombinaci se soukromým doučováním vytváří systém, který vylučuje chudé studenty z úplného vzdělání (Brehm a Silova, 2014).

3.2.3 Nerovnost přístupu ke vzdělávání mezi chlapci a dívkami

Nerovnost v přístupu ke vzdělání mezi chlapci a dívkami je známým problémem. Pokud měla rodina finanční prostředky pouze na jedno dítě, posílala do školy mnohem častěji chlapce. To se v posledních letech snaží mnoho iniciativ změnit a byl to zároveň jeden z cílů

EFA na roky 2000-2015. V Kambodži ve školním roce 2002/2003 byla čistá míra zápisovosti (v originále net primary school enrolment)³ do základních škol pro dívky 86,7 %. Ve školním roce 2012/2013 se zvýšila na 97 %. Zároveň Index rovnosti pohlaví čisté míry zápisovosti byl v posledních letech roven 1, to znamená, že chlapci i dívky mají rovný přístup k základnímu vzdělání. Hrubá míra zápisovosti⁴ do základních škol byla ve školním roce 2002/2003 pro dívky o 11,8 % nižší než pro chlapce. Ve školním roce 2012/2013 se tento rozdíl snížil na 8 %. Index rovnosti pohlaví (dále GPI)⁵ hrubé míry zápisovosti byl ve školním roce 2012/2013 0,93 (EFA, 2015, s. 26, 27). Jsou tedy vidět značné pokroky v rovnosti pohlaví k přístupu k základnímu vzdělání. Překvapující jsou ale statistiky ke střednímu vzdělání. GPI hrubé míry zápisovosti na nižší střední škole byl ve školním roce 2002/2003 0,67, tedy velmi nízký pro dívky, ale výrazně se zvýšil na 1,02 v roce 2012/2013. To znamená, že v nižších středních školách studuje dnes více dívek než chlapců. Významně k tomuto zvýšení přispělo poskytování stipendií Ministerstvem školství, které dávají přednost studentkám, výstavba dívčích studentských kolejí s prioritou při přijímání dívek a realizace politiky poskytování nižší střední školy v každé obci (EFA, 2015, s. 28). Na vyšší střední škole se GPI hrubé míry přijetí velmi rychle zvyšuje. V roce 2002/2003 byl 0,5 a v roce 2012/2013 stoupl na 0,93. Zde jsou důvody takového zlepšení stejné, jako u nižších středních škol, navíc k tomu přispělo také budování samostatných toalet pro dívky a realizace politiky poskytování středních škol do všech okresů v Kambodži (EFA, 2015, s. 28).

3.3 Kvalita základního vzdělání

Důraz na lepší kvalitu a vybavenost škol je především v posledních letech, tedy po roce 2010. V této části se autorka zabývá základním vzděláváním z pohledu kvality – kvality učitelů, úspěšností absolvování škol, kvality kurikula a studijních materiálů a jazykovými bariérami.

3.3.1 Kvalita a nedostatek učitelů

Jednou z možností, jak změnit kvalitu vzdělávání v Kambodži je rozvoj učitelů. Celková úroveň učitelů je poměrně nízká (obecně mezi všemi úředníky a pracovníky ve

---

³ Počet dětí zapsaných do základních škol, kteří patří do věkové skupiny, která oficiálně odpovídá základnímu vzdělání, dělené celkovým počtem obyvatel stejné věkové skupiny.

⁴ Počet dětí zapsaných do základních škol bez ohledu na věk, děleno populací věkové skupiny, která oficiálně odpovídá stejné úrovni.

⁵ GPI je socioekonomický index obvykle určený k měření relativního přístupu ke vzdělání mužů a žen.

vzdělávací sféře). To má kořeny již v 70. letech 20. století, kdy během vlády Rudých Khmerů zůstalo pouze 25 % kvalifikovaných učitelů v zemi, 4 % vysokoškolských studentů a 33 % studentů základních či středních škol (Benveniste a kol. 2008, s. iii). Pouze 200 učitelů bylo kvalifikovaných učit od 5. třídy výše (Kiljunen, 1984). V 80. letech, kdy vznikla nová vláda, pro rozvoj vzdělanosti a možnosti zaměstnat učitele, byla praxe, kdy vzdělaní učili ty méně vzdělané, ale nikdo neměl opravdovou kvalifikaci na učitele (Bunlay et al. 2009). Dnes asi 30 % učitelů má pouze základní nebo nižší střední vzdělání, asi 62 % učitelů má úplné střední vzdělání a pouze 8 % má univerzitní vzdělání (MoEYS, Education Statistics and Indicators, 2017, s. 24). V zemi existuje 18 provinčních vyšších pedagogických škol (tréninkových center) pro učitele (v originále „Teacher training college“) (dále jen TTC), pro jejich přijetí je standardně potřeba úplné středoškolské vzdělání (tedy dvanáct tříd). Učitelé základních škol musí absolvovat dva roky na TTC, aby mohli začít učit (Benveniste a kol., 2008). Kvůli nedostatku učitelů ve venkovských a méně dostupných oblastech, mohli být v minulosti přijati i lidé pouze se základní školou (nebo nižším středním vzděláním), aby po tréninku učili právě v těchto oblastech (Kim a Rouse, 2011). To již dnes není možné. Jedním z možných řešení nedostatku učitelů, které MoEYS dnes využívá, jsou „učitelé na smlouvu“ (v originále „contract teachers“) (Kim a Rouse, 2011). „Učitelé na smlouvu“ jsou učitelé téměř bez pedagogického vzdělání, kteří dostanou smlouvu ve škole na určitý čas (nejčastěji na jeden rok). Tito lidé pouze dokončí střední školu a absolvují krátký trénink (v rámci týdnů), po kterém již začnou učit. V minulosti to byli také bývalí učitelé, kteří byli již v důchodu, nebo mladí lidé, kteří sice odchodili dvanáct tříd, ale neudělali maturitní zkoušku (Geeves a Bredenberg, 2004). Učitelé na smlouvu ale bohužel nepředstavují kvalitní učitelskou sílu, která by mohla kambodžským dětem poskytovat kvalitní vzdělání (Kim a Rouse, 2011). Kvalitně vzdělaní učitelé jsou jedním z nejdůležitějších faktorů pro dobře vzdělaný národ, protože si nejvíc uvědomují jednotlivé cíle, potřeby dětí a zaměření školských reforem právě tím, že je zapojí do svých pedagogických metod a práce. Nízká vzdělanost učitelů je více ve venkovských a odsunutých oblastech než ve městech. Přitom většina kambodžských dětí žije na venkově, a zároveň mají podle statistik dvakrát větší šanci, že předčasně školu opustí, takže by bylo potřeba se zaměřit na vyšší kvalitu učitelů právě tam (Kim a Rouse, 2011).

Zvýšit pedagogické vzdělání učitelů je možné prostřednictvím školení učitelů. Tato školení má na starosti MoEYS a některé školy také poskytují různé workshopy a školení. Daly by se rozdělit na dva typy: (a) kurzy pro představení nových učebnic a (b) školení

organizované specializovanými školiteli. Druhý typ školení je většinou organizovaný Mezinárodními neziskovými organizacemi (dále NGOs) a jsou specializované na různé techniky učení, metodologie a efektivní výuku. Při lepší koordinaci a integraci těchto aktivit a lepším rozdělení úkolů mezi jednotlivými odděleními MoEYS by tato školení mohla přispět k rozšíření a prohloubení profesionálních znalostí učitelů (Benveniste a kol., 2008).

Nedostatek učitelů pak ještě problém jejich nízké kvalifikovanosti zvyšuje. Ve strategických plánech MoEYS (viz níže) na roky 2006 až 2010 bylo zvýšit počet učitelů až o 10%. Rychlé zvyšování počtu však podporuje jejich nedostatečnou vzdělanost, protože nemají potřebný čas na kvalitní vzdělání a trénink (Kim a Rouse, 2011, s. 420). Podle Benveniste a kol. (2008, s. iv) má Kambodža největší poměr student-učitel ve východní Asii na úrovni 51: 1 na základních školách.

Velký vliv na vzdělanost žáků má také absence učitelů při vyučování, která není nijak suplovaná, nahrazovaná nebo předem omluvená, a děti tak zůstávají při hodině bez učitele. Žáci tak ztrácí možnost se učit. Podle Benveniste a kol. (2008, s. vi) mělo až 68 % učitelů základních škol další zaměstnání, aby mohli uživit své rodiny, protože nedostávali dostatek financí, a proto často chyběli ve vyučování. Tímto problémem se zabývá následující odstavec. Jako druhotnou práci bývá nejčastěji řízení moto taxi, práce průvodců, nebo farmaření (Tan, 2007, s. 22). Dalším možným zaměstnáním jsou soukromé hodiny (doučování), které učitelé především ve městech poskytují, a o kterých mluví část této práce 3.2.2 nazvaná "Finanční dostupnost vzdělávání".

Podle Kim a Rouse (2011) většina učitelů není spokojena se svou prací. Jako největší problém uvádí plat, který je příliš nízký a jeho pozdní doručování. Dále je to také problém korupce a nepotismu⁶, špatných schopností vedení, špatných životních podmínek, špatného chování studentů (dětí) a pracovního prostředí. Vědci z organizací NGO Education Partnership and Voluntary Service Overseas (dále NEP a VSO) spočítali, že by hrubý plat učitelů mohl být zvýšen až o 40 % a to bez nutného zvýšení celkového rozpočtu na vzdělávání. Učitelé z tohoto výzkumu také uvedli, že kdyby dostávali lepší plat, díky kterému by mohli opustit ostatní zaměstnání, měli by více času připravovat si hodiny a jejich výkon by se tak zlepšil (Kim a Rouse, 2011, s. 423). Zároveň ale Marshall a kol. (2009) zjistili, že

---

⁶ Označuje systém obsazování funkcí, v němž jsou preferováni příbuzní (přátelé) proti ostatním, nežádka lépe kvalifikovaným kandidátům. Nepotismus je jednou z více podob protekce. K nepotismu může docházet na státní úrovni, ale i v organizacích, institucích, firmách a univerzitách.

pouhé zvýšení platu by pravděpodobně mělo jen malý efekt na celkové zlepšení chování učitelů – pravidelná docházka do hodin a nevybírání neformálních poplatků od dětí – a jejich motivaci, stejně jako to mělo malý efekt v jiných rozvojových zemích (Kim a Rouse, 2011).

Co by ale mohlo mít větší vliv na zlepšení chování a výkon učitelů je kvalitní trénink a funkčnější systémy monitorování, kontroly a odpovědnosti učitelů. Bohužel jejich kvalitní zavedení není v Kambodži lehké. Dostupnost vzdělávacích zařízení a školení pro učitele je velmi limitovaná a kvalita je poměrně nízká. MoEYS si myslí, že učitelé nejvíce potřebují při tréninku zlepšit samotné myšlení. Ovšem jak všech těchto zlepšení dosáhnout, zůstává otázkou. Podle výzkumu NEP a VSO (2008) byl problémem také nedostatek vyškolených a profesionálních školitelů, kteří by školení a tréninky vedli. Proto navrhli, aby se rozvojová partneri zaměřili na vyškolení základny těchto profesionálů, kteří by připravovali kvalitní výcvik pro učitele (Kim a Rouse, 2011).

V Kambodži, kde je EFA program veden jako hlavní priorita (stejně jako v mnoha dalších rozvojových zemích), role učitelů je podceňovaná, protože jsou považováni za málo vzdělané a bez schopností k aktivnímu zapojení. Jsou považováni za článek, který se musí zlepšit, ne za prostředek vedoucí ke zlepšení. To znamená, že v těchto zemích, kde většina učitelů má pouze nízké vzdělání, při rozvoji vzdělávacích strategií se je nesnaží zapojit do jejich projektování. Stejně tak je chybné, že ve většině vzdělávacích strategií je důležitější obsah, který se bude vyučovat a výchovné procesy zaměřené na děti, místo praktik samotné výuky učitelů, na které by bylo potřeba se zaměřit (Kim a Rouse, 2011).

3.3.2 Úspěšnost absolvování základních škol

V Kambodži, kde je dnes čistá zápisovost do základních škol přes 93 %, je větším problémem počet dětí, které základní školu dokončí. Těch bylo například v roce 2014 73 %. Pořád je to ale obrovské zlepšení oproti roku 2005, kdy školu dokončilo pouze 46,9 % dětí. Děti, které základní školu nedokončí, většinou skončí těsně před šestou třídou, tedy posledním ročníkem základní školy, nebo před nižší střední školou (EFA, 2015).

Většina škol v Kambodži ale poměrně nízké procento dětí, které školu dokončí, nevidí jako problém. Buď jejich počty neuvádí vůbec, nebo pokud ano, pak to přikládá dvěma důvodům – sezónním proměnám v docházce nebo migraci (Kim a Rouse, 2011, s. 419). Tento přístup škol znamená, že to vedení školy ani učitelé nevidí jako problém, nepřístupují k tomu tak, a tím pádem se to ani nesnaží změnit.

Výzkum od No a kol. z roku 2016 vysvětluje hlavní důvody, proč děti na základní a nižší střední škole předčasně ukončují školní docházku a tím tedy snižují poptávku pro vzdělávání. Vysoká korelace, která ale není překvapující, je mezi dosaženým vzděláním rodičů a vzdělávacími ambicemi dětí. Stejně tak vzdělávací ambice dětí a jejich rodičů jsou signifikantní. Pro děti v první třídě je nejčastějším důvodem k ukončení školní docházky rozvod rodičů, dále špatný vztah se spolužáky či věk, ve kterém začaly chodit do školy. Dalším zásadním vlivem je častá absence, která později vede k předčasnému ukončení školní docházky. Tento důvod je častý ve všech třech testovaných ročnících školy. Ve čtvrté třídě jsou nejčastějšími důvody předčasného ukončení školní docházky školní výsledky. Jestliže student dosahoval horších než průměrných studijních výsledků ve třídě, bylo pravděpodobné, že skončí. Dalšími důvody je také věk, ve kterém nastoupily do školy, opakování tříd, plnění domácích úkolů a sebevědomí. V 7. třídě byl nejsilnějším důvodem, proč děti předčasně ukončily školu, předškolní nebo neoficiální zápis do školy, což je poměrně překvapující. Dalšími důvody k ukončení školní docházky byly podobně jako ve 4. třídě opakování tříd, sebevědomí nebo dosažené výsledky (No a kol., 2015, s. 221,222).

Důležitý závěr, který vyplynul z této studie, je ten, že ekonomický status rodiny, počet hodin, které dítě pomáhá doma a vzdělávací ambice rodičů nemají přímý dopad na studenty ani z jedné zkoumaných tříd. Navzdory tomuto zjištění jsou právě výše zmíněné důvody v mnoha studiích uváděny jako hlavní pro předčasné ukončování školní docházky dětí v Kambodži i jiných rozvojových zemích. Existuje ovšem řada nových výzkumů, které pomocí různých metod dokazují, že chudoba nebo dětská práce nezpůsobují předčasné ukončování školní docházky dětí. Tato studie tedy navrhuje, že by se mělo přiznat, že chudoba či dětská práce nejsou reálnými a hlavními problémy předčasného ukončování školní docházky na venkově v Kambodži (No a kol., 2015, s. 222).

3.3.3 Kvalita kurikula a studijních materiálů

Podle odpovědí studentů i učitelů ve výzkumu od Bray a kol. (2016) je jasné, že kambodžské kurikulum na základních školách je obsahově přeplněné a je nemožné ho ve standardních školních hodinách stihnout. Učitelé často rychle odříkají látku a není možné se déle pozastavit, například u cvičení či hlubšího vysvětlení, protože musí pokračovat dále, aby pokryli všechnu látku, kterou mají. Důvodem způsobujícím nedostatek času na pokrytí školního kurikula může být dvousměnný provoz některých škol. To znamená, že některé děti chodí do školy dopoledne a některé odpoledne, takže škola funguje celý den. Kvůli tomu je

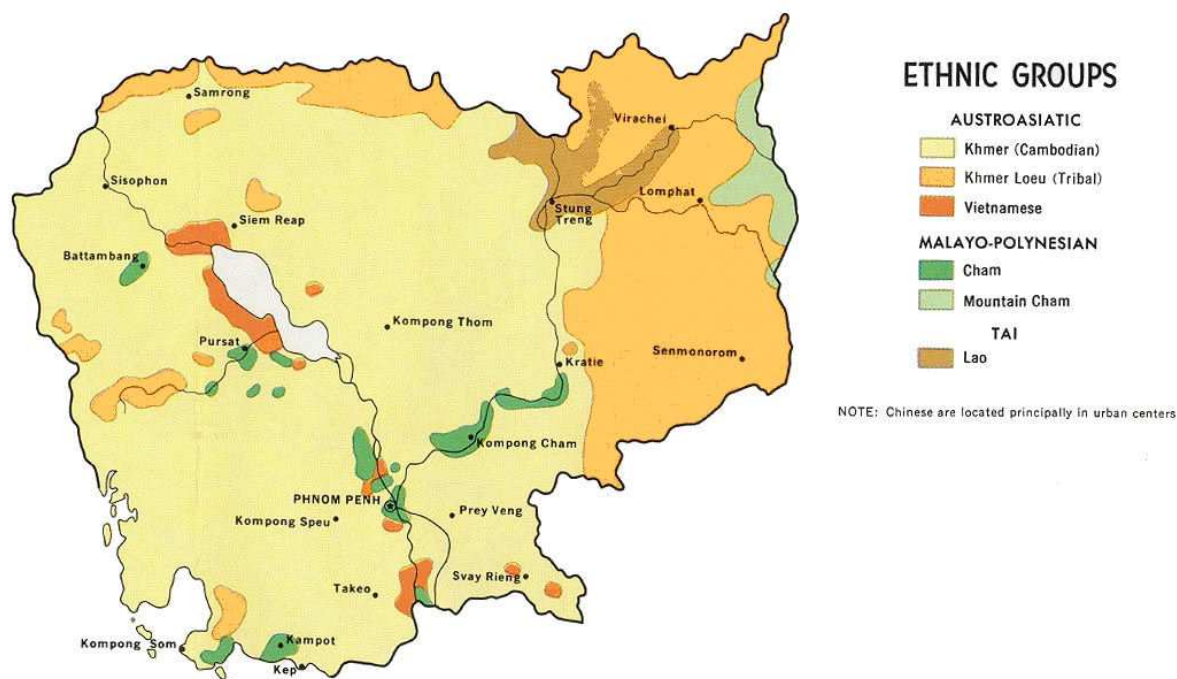
školní den zkrácený, aby se tam obě směny vešly, což má pak za následek nemožnost splnit všechny požadavky probrané látky z národního kurikula. Nemožnost individuálního přístupu v příliš početných kambodžských třídách může také snižovat kvalitu výuky. Průměrný počet studentů je kolem 50 na jednu třídu, může ale dosahovat i výše, až k 80 či 100 studentům v jedné třídě. To znemožňuje individuální přístup, či možnost a čas na jednotlivé dotazy studentů, pokud látce nerozumí nebo potřebují bližší a přesnější vysvětlení.

Materiální dostupnost školních pomůcek, učebnic, map a dalších věcí je také v poměrně špatném stavu, především na venkově a vzdálených oblastech. I když by učebnice mělo dostat každé dítě v Kambodži, do těchto oblastí často vůbec nejsou doručeny. Stejně tak je to se sponzorováním a finanční podporou škol, kdy existují fondy, které jsou financovány kambodžskou vládou či zahraničními donory a měly by jednotlivé školy finančně podporovat, ale mnoho škol tuto pomoc nikdy neobdrží. V mnoha školách pak učitel učí velice abstraktně. Když například mluví o Kambodži a jejích regionech, nemá možnost jednotlivé regiony ukázat na mapě, děti se tedy možná z paměti naučí jména jednotlivých regionů, ale netuší, kde leží, protože jim chybí mapa, podle které by se to naučily. Bez pomůcek se učitel do těchto situací dostane mnohokrát (Arnold, 2015).

3.3.4 Jazykové bariéry

V Kambodži se mluví až 22 jazyky. Hlavním a oficiálním jazykem je Khmérština (přes 90 % obyvatel jsou Khmerové), ale žije tu mnoho minoritních skupin, z nichž největší jsou Vietnamci (3 %), Číňané (2,7 %) a Chámové (1,7 %) (CIA, 2017c). Na obrázku č. 3 je vidět, že tyto skupiny jsou koncentrovány především na východě země v několika hornatých provinciích a někdy nemají žádné znalosti khmerského jazyka. Proto je pro kambodžskou vládu velice náročné poskytovat tu základní vzdělání, především z důvodů velmi nízkého počtu učitelů, vysokého podílu učitelů bez zkušeností a časté absenci studentů i učitelů. Dále také kvůli oficiálnímu kurikulu, které nekoresponduje s požadavky těchto minorit a dvojjazyčnému a biculturnímu prostředí, nízké komunikaci mezi studenty a učiteli kvůli jazykové bariéře, nedostatečnému tréninku a přípravě učitelů, nízké míře zápisu studentů do škol a vysoké míře předčasného ukončování, především u dívek (Lee a kol., 2015).

Obrázek 3: Etnické skupiny žijící v Kambodži

Zdroj: Globalsecurity.org, 2017

Výzkum Lee a kol. (2015) se snažil zjistit, zda studenti základních škol jiného etnika, pro které khmerština není rodný jazyk, mají lepší studijní výsledky, pokud jejich výuka probíhala dvojjazyčně. Tento výzkum probíhal mezi žáky prvních až čtvrtých ročníků v předmětech khmerština, matematika a mluvená khmerština. Dvojjazyčná výuka znamená, že komunikace s učitelem a vysvětlování učiva probíhá v jeho rodném (prvním) jazyce. Tato čtyřletá studie ukázala, že studenti dvojjazyčných škol měli statisticky významně lepší výsledky v matematice než ti s výukou pouze v khmerštině. V khmerské gramatice a mluvené khmerštině tyto výsledky statisticky významně rozdílné nebyly. Pro přesnější výsledky by bylo potřeba provádět tuto studii více než 4 roky, nejlépe 5-7 let – to je doba, za kterou si dvojjazyční studenti jsou schopni plně vyvinout schopnosti ve druhém jazyce, nebo doba pro přesné hodnocení dopadů na akademické výsledky. Nicméně studie ukázala, že studenti dvojjazyčných škol měli stejné nebo lepší výsledky než ti v jednojazyčných, což se shoduje s výsledky ostatních studií na toto téma. Navíc, protože studenti od začátku rozumí všemu, co se ve škole učí, vzniká větší zvědavost a zájem o školu a učivo a klesá tak počet dětí, které školu předčasně ukončí. To dokazuje, že potřeba dvojjazyčných škol v provinciích, kde žije velké množství etnických menšin je velká a pro vzdělanost Kambodži nezbytná. V Kambodži operuje nezisková organizace Care Cambodia, která již od roku 2002 zabezpečuje dvojjazyčné vzdělávání právě v těchto východních horských provinciích pomocí programu,

který se jmenuje Highland Community Education Project (Lee a kol., 2015, s. 527, 528).

V kambodžském MoEYS ale zpočátku přetrvávala nepříliš velká podpora pro dvojjazyčné školy. I když pro nově vzniklé školy v provinciích, kde žije velké procento ne-khmersky mluvících populací byla doporučena dvojjazyčná výuka až do 6. třídy, MoEYS bylo proti a povolilo dvojjazyčné vzdělávání pouze do 3. třídy, kdy se následně studenti mají přesunout do státních khmerských škol. Tudíž dvojjazyčné školy pro ně byly pouze prostředek, jak děti z etnických menšin co nejrychleji zapojit do státních škol. Po letech dobré zkušenosti s těmito školami a s projektem od Care Cambodia a s porozuměním, že bez dvojjazyčných škol nebude možné splnit EFA 2015 cíle, se ale přístup státních úředníků z MoEYS změnil od skepticismu až k podpoře (Wright, 2016). Oficiální strategické dokumenty na podporu dvojjazyčné výuky začaly být tvořeny pro některé jazyky od roku 2007 (Kosonen, 2013).

Ale i tyto dokumenty a celková podpora vládních úředníků má své limity. V dokumentech o dvojjazyčné nebo mnohojazyčné výuce se například mluví pouze v souvislosti s domorodými menšinami, ale největší minority v zemi, jako jsou Chámové, Vietnamci nebo Číňané k nim nepatří, tudíž pro ně vláda nepřipravuje podobné dokumenty. Dalším problémem je již zmíněná výuka pouze do 3. třídy a následný přechod na khmerštinu, což samo o sobě je proti dvojjazyčné výuce a vývoji domorodých jazyků v Kambodži. Je tu také problém rozšíření dvojjazyčné výuky na jazyky, které zatím nebyly oficiálně ustanoveny v dokumentech a nebyly učeny v žádné z dvojjazyčných škol. Když byly podány návrhy o přidání dalších jazyků, byl MoEYS odmítnut, vyvolává to tedy otázku, zda se bude někdy dvojjazyčná výuka v Kambodži rozšiřovat na další jazyky (Kosonen, 2013).

3.4 Hlavní kroky ke zlepšení vzdělávání v novém tisíciletí

V této kapitole jsou shrnuty hlavní kroky a cíle na zlepšení základního vzdělávání v Kambodži po roce 2000 a následně je diskutováno jejich plnění. Tyto cíle jsou rozděleny do tří oblastí: (1) dosáhnout přístupu ke vzdělání pro všechny občany země; (2) dosáhnout kvalitnějšího a efektivnějšího vzdělávání; (3) podporovat rozvoj institucí a budování kapacit pro decentralizaci školského systému, aby se dosáhlo spravedlivého přístupu ke vzdělávání (MoEYS, 2010).

V rámci prvního cíle byl jeden z nejdůležitějších bodů dosáhnout základní devítileté školní docházky pro všechny do konce roku 2015. Stejně tak bylo důležité odstranění nerovností mezi chlapci a dívkami ve městech a na vesnicích na všech třech stupních vzdělání, včetně postavení internátů pro děti ve znevýhodněných oblastech, především pro dívky. Důležitý byl také plán na pomoc chudým rodinám, prostřednictvím poskytnutí stipendií pro děti, postavení nových škol v méně dostupných oblastech a snížení počtu nedokončených základních škol (MoEYS, 2010). Další cílenou skupinou byly děti mezi 12 a 24 lety, které během základní školy předčasně ukončily vzdělání, nebo nemají možnost dále ve studiu po základní škole pokračovat (Tan, 2007, s. 19). V otázce lepší finanční podpory pro domácnosti a učitele se MoEYS zavázalo ke zvýšení provozního rozpočtu škol a zvýšení platů učitelů, aby tak snížilo výdaje rodičů na vzdělávání, navýšilo počet učitelů a poskytlo ubytování pro učitele. Pro snížení procenta žáků, kteří předčasně ukončí školní docházku, se MoEYS rozhodlo upravit školní osnovy, vytvořit efektivnější opravné třídy a zavést pravidelné hodnocení studentů a kontrolu norem. V posledních letech se dostala do popředí také snaha více zpřístupnit předškolní vzdělávání pro malé děti (předškolní vzdělávání) a základní vzdělání pro děti s postižením či dětem z menšinových skupin. O nutném zvýšení počtu dětí v předškolním vzdělávání mluví také Marshall a kol. (2009), podle nich to sníží tlak na učitele vyučující první třídy základních škol a zvýší tak kvalitu vyučování. To všechno zahrnuje také zapojení soukromých subjektů (osob) a veřejnosti, aby byly tyto cíle dlouhodobě udržitelné (MoEYS, 2014).

Hlavním problémem plnění stanovených cílů bylo v prvním desetiletí nového tisíciletí podle Hattori (2009) nedostatečné systematické plánování jednotlivých reforem a samotné uvádění do praxe, nedostatečně rozvinutá legislativní struktura a slabě vyvinutý systém monitorování a hodnocení. Systém hodnocení a monitorování práce učitelů a zaměstnanců škol a dosahování výsledků žáků ve školství téměř neexistuje, na co i Marshall a kol (2009) ve své práci upozorňují. Podle nich právě skutečně funkční systémy průběžného sledování a

odpovědnosti by spolu s vyššími platy a lepším vzděláním učitelů měly pomoci nejen zvýšit kvalitu vzdělání v kambodžských základních školách, ale zároveň i snížit potřebu vybírání neformálních poplatků (Marshall a kol., 2009). Zlepšení systému monitorování a hodnocení by přineslo také možnost kontroly množství znalostí, které děti ve škole získají a odnesou si do života (MoEYS, 2010). V posledních letech se již zavádí celostátní zkoušky určitých tříd na konci školního roku, aby tyto znalosti mohly být kontrolovány a porovnávány. To může podle autorky této práce přispět k motivaci učitelů a škol, aby kladli větší důraz na porozumění výkladu od učitelů a znalostí jejich žáků. U většiny základních indikátorů, jako je čistá míra zápisovosti do základních škol (v originále Net primary school enrolment), rovnost mezi chlapci a dívkami, gramotnost mezi mladými (15-24 let), bylo dosaženo stanovených cílů. To dokazuje zlepšení školství v prvním desetiletí nového tisíciletí díky stanoveným cílům EFA (MoEYS, 2010). Na druhou stranu ale plnění specifických cílů a dosažení stoprocentní úspěšnosti je více problematické. Dosažení stoprocentní školní docházky, zahrnutí všech dětí do školního procesu, což zahrnuje i děti s postižením nebo z menšinových skupin, nebo předškolní vzdělávání, má své limity a dosažení daných cílů zde zaostává (MoEYS, 2014). Nedosažení těchto cílů může podle autorky této práce předcházet nedostatečné zaměření na vzdálené oblasti, protože tam žije malé množství obyvatel, a tedy investice do škol se tam podle MoEYS “nevyplatí”. Dalšími důvody může být nezáměr MoEYS o poskytování dvojjazyčného vzdělávání menšinám, nebo nedostatek financí, které jsou na tyto cíle vydávány. Nízký počet učitelů, kteří chtějí učit ve vzdálených oblastech a nízké bonusy v podobě různých výhod nebo vyšších platů, které za to dostanou, mohou být dalším důvodem.

Druhý cíl klade důraz na kvalitu v oblastech učebních pomůcek, zvýšit počet školních materiálů, knihoven a laboratoří ve školách, a rozvoj učitelů a efektivitu jejich služeb. Dále pak byla opatření, která by měla zajistit zvýšení odpovědnosti všech zaměstnanců, zvýšení transparentnosti a kladení většího důrazu na dosahování výsledků. Díky tomu by byli učitelé placeni podle jejich výkonu. Tandon a Fukao (2015) navrhuje několik bodů k reformám pro zvýšení kvality učitelů a vyučování. Zaprvé by se povolání učitele mělo stát více atraktivnější, a to prostřednictvím zvýšení platů učitelů a jejich včasné vyplácení, přísnější přijímací podmínky na TTC a více finanční pomoci prostřednictvím stipendií pro talentované žáky středních škol, kteří dosahují výborných výsledků. Pro zlepšení připravenosti učitelů Tandon a Fukao (2015) navrhuje zakomponovat standardy učitelů do vyučování na TTC. Podporovat vzájemnou spolupráci mezi učiteli škol, studenty TTC a celým vzdělávacím

systemem, a také používat jasně připravené lekce na TTC na podporu pedagogického vzdělávání pro studenty. Dále mít standardizované testy na konci studia TTC pro zvýšení soutěživosti a mít k dispozici větší množství a kvalitnější pomůcky používané při vyučování na TTC. Podle Tandon a Fukao (2015) je také důležité zlepšit výkonnost učitelů při samotném vyučování. K tomu navrhuji zlepšit plánování lekcí a jejich provedení, zajistit, aby učitelé opravdu vyučovaly podle daných standardů, a aby jejich výkon a vyučování daných standardů bylo hodnoceno. Nakonec také zajistit kvalitnější plány a finanční prostředky pro vzdálené oblasti a oblasti s nedostatkem učitelů. MoEYS také plánovalo vyškolit 10 000 nových učitelů na všech třech úrovních vzdělávání a zvýšit počet školních pracovníků. Zlepšit vzdělávání učitelů předtím, než začnou učit, by znamenalo zvýšení kvalifikovanosti učitelů (vysokoškolský titul), a také vytvořit systém školení během jejich práce, díky kterým by se zlepšovali (MoEYS, 2010). Dále bylo zavedeno celonárodní testování tříd 3, 6 a 9, které testuje dosažení minimálních standardů a výsledky jsou veřejně publikovány od poloviny roku 2008 (Tan, 2007). Co se týče podpory studentů, chtělo MoEYS poskytnout stipendia v podobě peněz a jídla pro studenty z chudých rodin a celkově zlepšit školní prostředí, což vyžaduje poskytnutí pitné vody a toalet. Byly stanoveny cíle na snížení počtu dětí, které předčasně ukončí školu, a také na snížení počtu dětí, které opakují ročníky (MoEYS, 2014).

V obou z těchto posledně zmiňovaných cílech se podařilo dosáhnout stanovených výsledků, takže dnes je počet dětí, které opakují třídy anebo předčasně ukončují školní docházku pod 5 % (MoEYS, 2014). Opět je zde vidět problém dosažení plného stoprocentního naplnění, který nebude splněn ani v roce 2018. Naopak ještě nebylo dosaženo cíle kvalitního a efektivního vzdělávání, což může být podle názoru autorky této diplomové práce a také samotného MoEYS zapříčiněno stále nedostatečným vzděláním všech učitelů a nedostatkem výukových materiálů v mnoha školách. Tandon a Fukao (2015) například zjistili, že děti v devátých třídách neprokázaly lepší výsledky v matematice ani slovní zásobě ve srovnání s dětmi, kteří školu nenavštěvovaly. Přesto se daří nadále snižovat počet škol, které nemají přístup k vodě a toaletám, což celkově zlepšuje školní prostředí. Podle Arnold (2015) je ale takových škol pořád mnoho a snižuje se tím počet dětí (především dívek), které takové školy budou navštěvovat. Navíc docházka do takové školy může způsobovat šíření nemocí (Arnold, 2015). Množství poskytování stipendií se zvyšuje, stejně jako výstavba studentských kolejí pro děti, které mají školy ve velkých vzdálenostech, což přispívá k vyšší motivaci a šanci dětí, především těch nejchudších, zúčastnit se školního procesu (MoEYS,

2014). Velmi dobrým krokem bylo podle Kelsall (2016) dosazení nového Ministra školství Dr. Hang Chuona Naronu v roce 2013, který je nejen respektovaný veřejností, ale okamžitě se svým týmem přišel s řadou reforem na řešení závažných problémů v Kambodžském školství. Tyto reformy obsahují plán na vyšší kvalifikovanost učitelů spojený s vyššími platy, reformou pedagogiky (tedy výuky) a další. Dále je to reforma pro větší kontrolu ve školách, kde by ředitelé měli zlepšit manažerské dovednosti a vedení lidí, které jim často chybí, a kontrolovat průběh výuky, kurikulum a učební metody a zároveň kontrolovat výsledky žáků. Důležitým bodem je také spolupráce mezi školami a rodiči žáků a jejich podpora, kterou je nutno zlepšit. Čtvrtým bodem jsou evaluace výuky především pro čtení, psaní a matematiku, aby mohly být identifikované problémy, které se tam vyskytují. Posledním bodem jsou obecné studijní věci, jako aktualizace kurikula, učebnic a pracovních sešitů nebo opravení chyb, které se v nich vyskytují (Khmer Times, 2016).

Ve třetím cíli se MoEYS zaměřilo na decentralizaci školského systému a převedení většího procenta zodpovědnosti na provinční, distriktní, komunní a školní úroveň. Také byl kladen důraz na zlepšení monitorování vyučování a jeho dopadů. Dále bylo stanovené školení pedagogických pracovníků v technických dovednostech. Důraz na znalosti v řízení veřejných financí, interním auditu, plánování, monitorování a hodnocení by mělo zlepšit institucionální rozvoj a zvýšit kapacitu řízení těchto systémů.

Podle MoEYS je stále potřeba posílit vedení a řízení vzdělávacího systému, díky kterému by později mohla být provedena úspěšná decentralizace. Manažerské zkušenosti a vedení jsou u zaměstnanců škol (ředitelů) poměrně špatné. Podle Tandon a Fukao (2015) by se měli i učitelé ve školách více podílet na rozhodování, což se dnes moc neděje. To by podle autorky mohlo přispět k větší motivaci a zájmu učitelů více se o svoji školu zajímat a rozvíjet některé své nápady, které by byly prospěšné pro všechny. S tím také souvisí lepší vedení lidí, které je dnes ve školách nedostatečné, spolu s jejich hodnocením a monitorováním. I když existují distriktní a provinční inspektoři, kteří by měli kontrolovat učitele při hodinách a podávat reporty a hodnotit je, Tandon a Fukao (2015) zjistili, že tito inspektoři, i když občas školy navštíví, velmi výjimečně se jdou podívat do hodin. Jejich hodnocení je pak velmi obecné a vůbec nehodnotí samotné vyučovací dovednosti učitelů. MoEYS (2014) má za cíl zavést platy učitelů podle jejich výkonnosti a úspěšnosti, což by výrazně zvýšilo motivaci učitelů a zájem o kvalitnější vzdělání a vyučování. Podle autorky by to mohlo být jedno z hlavních zlepšení chování a motivaci učitelů, ale pouze v případě, že by byly stanoveny kvalitní evaluační formy, které by dobře fungovaly i v praxi.

Kelsall a kol. (2016) mluví také o problému lidských zdrojů se zaměřením na korupci. Navrhuje agresivnější přístup k managementu lidských zdrojů, aby došlo k propuštění nebo odchodu do důchodu těch zaměstnanců škol, kteří jsou zkorumpovaní nebo nekompetentní. Další autoři, například Brehm (2015) vidí problém korupce ve školství jako komplexní problém, který není jen na straně učitelů nebo jen na straně Ministerstva školství, ale vychází z více příčin. Proto by se Ministerstvo školství mělo zaměřit na otázku: *“za jakých okolností se podaří korupci ve školství minimalizovat spíše než aktivovat?”* (Brehm, 2015, s. 119). Zároveň se ale Bray a kol. (2016) domnívají, že korupce učitelů v podobě soukromého doučování vlastních studentů z látky, kterou by se měli zdarma naučit ve státní škole, Ministerstvo schválně přehlíží a toleruje, umožňuje mu to tak držet nízké učitelské platy a zároveň neztratit ty učitele, kteří by bez bočního příjmu tuto profesi opustili. I když Ogisu a Williams (2015) zmiňuje, že MoEYS učitelům zakázalo vybírání jakýchkoliv neformálních poplatků, zahrnující i ty za soukromé doučování. Bylo ale zjištěno, že tento zákaz nebyl příliš respektován, především v městských školách a v důležitých třídách jako je šestá třída nebo devátá třída. Podle Ana Phann (2014) byl v roce 2007 Národním shromážděním schválen článek 31 zákona o vzdělávání, ve kterém má každý občan nárok na základní vzdělávání zdarma ve veřejných školách minimálně do deváté třídy. Premiér Hun Sen k tomu v roce 2008 podepsal vyhlášku, která výslovně zakazuje, aby učitelé požadovali peníze od svých studentů. Bray a kol. (2016) doporučují, že by MoEYS mělo vzít tyto problémy vážně a navrhuje zásahy, které by mělo podniknout: především zvýšit platy učitelů, což by odstranilo ospravedlňování příjmu doučováním, tlak na zpřísnění kontroly od ředitelů škol na absenci učitelů a doučování vlastních studentů v prostorách škol. Není to ale problém jednoduchý a snadno řešitelný a neměl by se podceňovat. Podle Bray a kol. (2016) je velmi těžké odstranit korupci v podobě soukromých lekcí, jakmile se zakoření v kultuře země. The Asia Foundation v roce 2014 provedla dotazník prostřednictvím 500 lidí mezi 15-65 lety z různých regionů Kambodži, kde se ptala na důležité změny a reformy, které jsou nutné v kambodžském školství provést. Respondenti považovali za nejdůležitější (68 %) zvýšení platů učitelů. Jako další důležité změny byly považovány zlepšení kvalifikace učitelů a celková reforma školství, která by měla začít na základních školách. Považují za důležité zpřísnění celostátních maturitních zkoušek, ale zároveň si myslí, že to jediné nezmění situaci ve školství a je nutné provést hlubší školské reformy (Everett a Kaing, 2014).

Tato práce se ve své empirické části zaměřuje na dva hlavní problémy: finanční dostupnost základního vzdělávání a kvalitu kambodžských učitelů. Jak je u tohoto shrnutí

strategií vidět, zaměření MoEYS je kromě jiných na zlepšení vzdělávání učitelů a následné kvalitní vyučování. MoEYS postupně zvyšuje vzdělávání kambodžských učitelů, ale i když je to proces pomalý, dochází zde k viditelnému zlepšování. Testování žáků a kontrola a zodpovědnost učitelů jsou zde také zmíněny, to znamená, že tento problém si MoEYS uvědomuje. Problémem je chybějící zmínka v reformách od MoEYS o prvním z jmenovaných problémů, tedy finanční dostupnosti vzdělání, především tedy formálních a neformálních poplatků, které znemožňují přístup ke vzdělání některým obyvatelům. Tento problém existuje a v předchozím odstavci lze vidět, že si ho někteří autoři uvědomují a navrhují změny k případnému snížení či odstranění. MoEYS se snaží zajistit dostatek školních pomůcek, zlepšit školní prostředí, zajistit stipendia, to ale není celkové řešení tohoto problému. Podle autorky by se mělo zaměřit také na prevenci neformálních poplatků, zjistit jejich příčinu, zda je opravdu v nízkých platech učitelů a neexistujících regulacích, a odstranit ji a zpřísnit kontrolu a tresty při jejich provozování.

4 Metodika

V této části práce je popsána metoda použitá v empirické části této diplomové práce a zdůvodněn její výběr. Dále jsou zde popsány informace o informátorech.

Pro sběr informací, které byly využity pro zodpovězení daných výzkumných otázek byla využita metoda polostrukturovaného rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor je podle Hendla (2008) definován jako rozhovor, ve kterém je daná pouze struktura, je jasný účel, ale tazatel může vkládat další otázky a upřesňovat významy, tazatel se zde přizpůsobuje respondentovi. Tato metoda byla autorkou zvolena jako nejvhodnější a v rámci praktických omezení přípravy této diplomové práce i použitelná metoda pro kvalitativní výzkum prováděný na dálku pomocí internetu. Realizováno bylo dvanáct rozhovorů se studenty, učiteli a pracovníky NGO, které byly prováděny pomocí Skypu či Facebook hovoru. Hlavním záměrem rozhovorů bylo ptát se výše zmíněných informátorů, kteří mají různou zkušenost a perspektivu k danému tématu. Jejich zkušenosti a názory, jak dané otázky vnímají, proč podle nich existují některé problémy a jak by se případně daly podle jejich názoru změnit byly zapisovány a později porovnávány.

4.1 Výběr informátorů

Prvotní výběr informátorů byl zaměřen na učitele základních škol, pracovníky nevládních neziskových organizací zaměřujících se na základní vzdělávání a pracovníky MoEYS. Tito informátoři byli vybráni z důvodu předpokladu, že budou mít podrobné znalosti a zkušenosti týkající se témat kolem základního vzdělávání a zároveň odlišné pohledy na věc. Podmínkou pro rozhovor byla znalost anglického jazyka nebo překladatele, který by odpovědi informátora do angličtiny překládal, protože autorka nemá znalosti khmerštiny. Bohužel se i přes snahu autorky nepodařilo uskutečnit rozhovor a zajistit tak odpovědi od žádného pracovníka MoEYS. I když byla se třemi z nich v kontaktu, nakonec vždy poslali kontakt na někoho jiného a dále nereagovali. Později byli do výběru přidáni i nedávní žáci základních škol, tedy současní studenti středních nebo vysokých škol, protože mohou mít na daný problém zcela odlišný pohled a informace. Autorka nejdříve kontaktovala vhodné informátory pomocí sociálních sítí jako je LinkedIn nebo Facebook nebo díky svým vlastním kontaktům. Takto kontaktovaných osob bylo více než 40. Mnoho z nich vůbec neodpovědělo, někteří z nich odpověděli, ale v další komunikaci již nepokračovali. Někteří kontaktovaní neměli relevantní znalosti o daném tématu (protože například pracovali ve vyšších stupních vzdělávání), ale poskytli kontakt na někoho, kdo měl zkušenosti ze

základního vzdělání. Pokud kontaktovaná osoba neměla relevantní zkušenosti se základním vzděláváním v Kambodži, rozhovor s ní nebyl proveden. Autorka využila i metody sněhové koule, protože od dvou informátorů dostala kontakt na další dva. Na základě tohoto postupu se nakonec podařilo uskutečnit dvanáct rozhovorů.

4.2 Struktura a průběh rozhovorů

Rozhovor obsahoval 21 hlavních otázek (viz. příloha č. 1), kde osmnáct z nich bylo otevřených, pouze tři uzavřené a informátor si zde vybral jednu z pěti odpovědí. Některé otázky obsahovaly i podotázky vztahující se k dané otázce (otázky č. 7, 8, 11, 12, 17, 19 a 20), které měly za cíl více rozvézt nebo vysvětlit hlavní otázku. Jejich znění a počet se ovšem měnil při každém rozhovoru v závislosti na povaze a odpovědích informátora. Otázky byly přidávány v případě, že informátor otevřel nějaké nové téma, které bylo zajímavé a validní k danému tématu, a nebo otázek ubylo v případě, že respondent o daném tématu (otázce) neměl přehled nebo neznal odpověď. Všichni informátoři odpověděli na všechny otázky, někteří ale pouze slovem “nevím” u otázek, o kterých neměli žádné informace. Rozhovor byl konstruován do tří tematických oblastí a závěrečných osobních otázek o respondentovi:

1. všeobecné otázky o vývoji vzdělávání v Kambodži před rokem 2000 a po něm, dosažené úspěchy a převládající problémy;
2. finanční dostupnost základního vzdělávání a neformální poplatky;
3. kvalita učitelů, jejich práce a vzdělání.

V únoru a březnu 2018 tak proběhlo celkem dvanáct rozhovorů, které trvaly minimálně 1 hodinu a maximálně dvě a půl hodiny. Osm rozhovorů se uskutečnilo po Skypu, čtyři pomocí hovoru přes Facebook messenger a obě varianty byly doplněny pomocí psané konverzace. To bylo z důvodu nepochopení některým výrazům v mluvené angličtině kvůli kvalitě spojení nebo úrovni angličtiny informátora, nebo pro doplnění informací. Osm rozhovorů bylo nahráváno a posléze přepisovány jejich odpovědi do tabulky, která měla usnadnit jejich následnou analýzu. Ty, které se nepodařilo nahrát, byly zaznamenány pomocí poznámek při rozhovoru. Důvod provedení rozhovorů přes Facebook messenger byl ten, že informátoři – studenti neznali a nepoužívali program Skype, proto se rozhovor musel uskutečnit tímto způsobem. Jeden z rozhovorů přes Skype byl následně doplněn otázkami přes e-mail, protože informátorka musela hovor ukončit dříve. Všichni informátoři byli předem požádáni o svolení Skype rozhovor nahrávat a nikdo z nich nebyl proti. Rozhovory

probíhaly pouze v angličtině, kvůli autorčině neznalosti khmerštiny, což občas přinášelo problémy. Nejprve byly problémy s kontaktováním informátorů, protože pouze malé množství Kambodžanů umí dobře anglicky, a dále během samotných rozhovorů občas docházelo k neporozumění otázky ze strany Kambodžanů. Nerozuměli například rozdíl mezi formálními či neformálními poplatky nebo často musela být přeformulovaná otázka *“How much is actually primary education free of charge in Cambodia?”* a to z toho důvodu, že informátoři nepochopili otázku autorky ne na to, jestli je oficiálně vzdělávání v Kambodži zdarma, ale jestli tomu tak je opravdu i v realitě. Autorka se dále rozhodla nepoužívat slovo *“prestigious”*, protože mu mnoho informátorů nerozumělo, ale raději upřednostnila slovo *“popular”*. Ve všech případech se ale autorka s informátory dorozuměla. U dvou rozhovorů byl přítomný třetí člověk, který plnil funkci neprofesionálního tlumočnicka a pomocného rádce pro respondenty při nepochopení otázky autorky.

4.3 Postup zpracování a vyhodnocení dat

Jednotlivé rozhovory byly po opětovném poslechnutí přepsány do souboru každý zvlášť. Posléze byla vytvořena tabulka v excelu, do které se zaznamenávaly již vybrané jednotlivé specifické odpovědi na otázky. Tabulka měla v řádcích (celkem 36) jednotlivé otázky a do sloupců (celkem 13) se psaly odpovědi informátorů. Jednotlivé sloupce byly označeny kódy informátorů a nad nimi bylo napsáno, zda proběhl přes skype nebo Facebook messenger zkratkami “Skype” nebo “FB”. Pokud byla zaznamenána nějaká zajímavost, byla následně zapsaná do posledního řádku s názvem *“note”*. Pokud informátor odpověděl na některou z otázek slovem “nevím”, okénko v tabulce zůstalo prázdné. Odpovědi na uzavřené otázky byly v tabulce zaznamenány pouze písmenem “a”, “b”, “c”, “d” nebo “e”. Autorka pak označovala podobnost nebo různost těchto odpovědí a místo kódování používala barvy pro lepší orientaci. Celkově bylo použito pět barev: červená, zelená, modrá, fialová a oranžová. Černé bylo standardní písmo. Červená znamenala negativní postoj k otázce, zelená naopak pozitivní. Pokud bylo nutné rozdělit odpovědi na sobě si podobné, jednotlivé barvy označovaly podobnost odpovědí. Důležité bylo zjistit, kde se jednotliví informátoři v odpovědích shodují či odlišují a zda na to má vliv jejich funkce nebo povolání, popřípadě diskutovat, proč tomu tak je. Jakmile byla tabulka takto připravená, autorka začala psát text. Položila si danou otázku a psala odpovědi informátorů. Pokud se shodovaly nebo byly velmi podobné, napsala odpověď jednou a uvedla, kdo z informátorů takto odpovídal. Pokud byla odpověď od některých informátorů velmi zajímavá, odlišná nebo poskytovala přesnější

objasnění, autorka ji do textu uvedla pomocí citace.

4.4 Struktura a charakteristika informátorů

Výzkumu se zúčastnilo celkem dvanáct informátorů, deset z nich bylo Kambodžské státní příslušnosti a jeden z Velké Británie. Jejich základní charakteristiky jsou v Tabulce 2. Informátoři pocházeli nebo bydleli v různých provinciích Kambodži, jako jsou Siem Reap, Kampong Speu, Battambang, a hlavní město Phnompenh, někteří z nich žili v jiné provincii, než ze které pocházeli. Byli to 3 studenti vysoké školy, 1 student střední školy, 1 student tréninkového centra pro učitele, který už zároveň zastával funkci učitele, 2 učitelé (jeden učitel na soukromé základní škole a druhá učitelka na střední škole) a 4 pracovníci nevládních organizací, z nichž jedna byla dříve i učitelka na základní škole. Z dvanácti informátorů bylo osm žen a čtyři muži.

Tabulka 2: Charakteristiky informátorů

Informátor	Kód informátora a typ spojení	Charakteristika
NGO pracovníce (CFC)/učitelka	NGOCFCUČI Skype	Pracuje pro NGO Caring for Cambodia (dále CFC) v provincii Siem Reap. Pracuje zde na pozici Koordinátorka základních škol již čtvrtým rokem. Dříve byla deset let učitelka na základní škole. Vystudovala střední školu a poté absolvovala dva roky na TTC.
Studentka/učitelka	STUČI Skype	Studentka, která dokončila střední školu a poté absolvovala kurz od NGO AHHA Education, který vzdělává a trénuje lidi, kteří chtějí být učiteli. Již jeden rok učí na základní škole. Od příštího školního roku plánuje nastoupit na vysokou školu na obor historie. Momentálně učí v provincii Kandal.
Student univerzity	STUNII FB	Studentka kambodžské Pannasastra univerzity v hlavním městě Phnompenh. Studuje finance. Její odpovědi se vztahovaly na zkušenosti ze základní školy v Phnompenh.

NGO pracovník (CFC)	NGOCFC Skype	Kambodžský národní ředitel NGO Caring for Cambodia. Stará se o 21 škol, ve kterých řídí finance a připravuje strukturu chodu a vedení škol. Úzce spolupracuje s MoEYS. Žije v provincii Siem Reap. Dříve byl dobrovolný učitel ve třetí třídě základní školy (8 let).
Student univerzity	STUNI2 FB	Studentka kambodžské Battambang univerzity. Je ve třetím ročníku a studuje turismus. Pochází z provincie Battambang.
Student univerzity	STUNI3 FB	Student druhého ročníku stavebního inženýrství na univerzitě Pannasastra. Pochází z hlavního města Phnompenh.
Student střední školy	STSTR FB	Studentka posledního ročníku střední školy. Pochází z provincie Battambang. V budoucnu by ráda šla na vysokou školu studovat medicínu a stala se doktorkou.
NGO pracovnice (World Education)	NGOWE Skype	Jediná informátorka, která není z Kambodži. Pochází z Velké Británie, kde nyní i žije. Pracuje pro NGO World Education (dále WE), kde řídí zaměstnance kambodžského ředitelství v Bostonu. V Kambodži žila šest let. Začala jako dobrovolník v roce 1999, poté pracovala pro NGO KAPE. Když začala pracovat pro WE, přestěhovala se do Bostonu.
Učitelka střední školy	UČISTR Skype	Čtyři roky učitelka na střední škole v Phnompenhu. Vystudovala dva roky na TTC a poté jeden rok na Národním Institutu pro Vzdělávání, což je povinností pro všechny učitele středních škol.
Učitel na soukromé základní škole	UČISOU Skype	Tři roky učitel angličtiny na základní soukromé škole v Phnompenhu. Zároveň studuje univerzitu, aby později mohl vyučovat na státní střední

		škole.
NGO pracovnice	NGOEP Skype, E-mail	Pracuje pro NGO Education Partnership (dále NEP Kambodža) na pozici koordinátor vzdělávání a členské služby. V této organizaci pracuje již šest let, má proto bohaté zkušenosti v základním vzdělávání v Kambodži a ve spolupráci mnoha dalších organizací v tomto sektoru.
Student univerzity	STUNI4 Skype	Student posledního ročníku na Western Univerzitě v Phnompenhu. Studuje obor grafický design a zároveň již pracuje na pozici grafický designer. Pochází z provincie Preah Vihear.

Zdroj: Vlastní zpracování

5 Prezentace výsledků rozhovorů

Jak už bylo zmíněno výše, rozhovory byly rozděleny do tří částí. První z nich obsahovala všeobecnější otázky na vývoj a problémy kambodžského školství. Druhá část se zabývala finanční dostupností základního vzdělání a neformálními poplatky a třetí se věnovala kambodžským učitelům základních škol, jejich schopnostem, kvalitě výuky a platům.

1. Jaké období mělo největší vliv (kladný i záporný) na vzdělávání od osamostatnění Kambodži až po rok 2000 a z jaké příčiny?

Na první otázku rozhovoru, která se řadila k velmi obecným úvodním otázkám, odpověděli všichni informátoři velmi podobně a odpověď se zároveň shodovala s literaturou vysvětlující nevyšpělost kambodžského školství. Podle nich velmi negativní dopad na vzdělávání v Kambodži před rokem 2000 mělo období Rudých Khmerů, kteří vyvraždili většinu vzdělaného obyvatelstva, mezi nimiž byli i učitelé.

Podle NGOCFC: *„Byl zde nedostatek škol, které se nacházely daleko od mnoha vesnic, žádné výukové materiály, pomůcky, či knihy. Výuka většinou probíhala tak, že ti lidé, kteří uměli číst a psát, učili ty, kteří to neuměli, bez ohledu na to, zda byli učitelé nebo ne.“*

STUNI2 vysvětlil, že v zemi bylo pouze pár učitelů, kteří neměli žádné standarty, žádné osnovy, podle kterých by učili. STUČI zmínila, že lidé neměli žádné peníze, které by mohli do vzdělání investovat. Po období Rudých Khmerů mezi lety 1975-1979 následovalo téměř dvacet let nestability a dalších válek, kdy se vzdělanost nelepšila. NGOCFCUČI, NGOCFC, NGOWE zmínili, že začátek nového rozvoje vzdělávání začal někdy kolem roku 1998.

2. Jaké období mělo největší vliv na vzdělávání po roce 2000 a z jaké příčiny?

U této otázky se všichni informátoři shodli na tom, že rozvoj vzdělávání začal po roce 2000 významně stoupat oproti minulému tisíciletí. STUNI2, STUNI3, NGOWE však dodali, že největší rozvoj začal až kolem roku 2013, kdy do funkce nastoupil nový Ministr školství, mládeže a tělovýchovy Dr. Hang Chuon Naron, jenž se snaží zlepšit kvalitu školství, která do té doby poměrně zaostávala, a dává důraz čestnému složení zkoušek žáků bez podvodů a korupce. Podle NGOWE a NGOCFCUČI se na začátku tohoto tisíciletí dával důraz především na kvantitu vzdělávání, bylo potřeba dostat maximum dětí do základních škol, postavit velké množství škol či je dobudovat a opravit. UČISOU řekl, že začal výrazně stoupat počet škol a zároveň žáků, a lidé si začali uvědomovat význam a nezbytnost

vzdělávání. Při takovém množství a rychlosti ovšem zaostávala kvalita vzdělávání, kdy učitelé, protože jich bylo potřeba velké množství, nebyli dostatečně vzdělaní nebo nedostali dostatečný trénink před tím, než začali učit. NGOWE dodala, že se systém začíná zaměřovat také na vedení škol, které je v Kambodži poměrně chabé, chybí kvalitní management a řízení škol. NGOCFCUČI, STUČI a NGOWE uvedli, že po roce 2000 ve školách začaly být dostupné i studijní materiály, knihy a pracovní sešity. Zároveň podle NGOCFCUČI bylo výrazným krokem od MoEYS přijímání na TTC pouze občany, kteří dokončili střední školu (tedy třídu 12) a měli tedy plnohodnotné středoškolské vzdělání. STUNI4 řekl, že i když se situace ve vzdělávání v Kambodži zlepšuje, ani dnes není jednoduché dostat v této zemi kvalitní vzdělání. Zajímavý příklad uvedla NGOWE, jejíž organizace World Education v posledních letech prováděla testování žáků:

“My teď testujeme žáky na konci druhých ročníků, jestli umí číst a rozumí tomu textu vhodnému pro druháky. Výsledky nám ale ukázaly, že pouze 38 % z nich opravdu textu rozumělo.”

Z toho vyplývá, že kvalita vzdělávání v Kambodži je stále nedostatečná. Boj proti korupci, se kterým začal nový Ministr školství, je také velmi důležitý. Při závěrečných testech žáků posledních ročníků středních škol v roce 2014 Ministr zabezpečil kvalitní dohled nad vykonáváním zkoušek, aby nebylo možné podvádět a 76 % žáků proto neuspělo (Carmichael, 2015). To je důkaz toho, jak moc jsou tyto závěrečné testy jednotlivých tříd zkorumpovány a výsledky manipulovány všemi možnými zúčastněnými. NGOCFC seznámil autorku s novým přístupem, který se od roku 2000 začal nejen v Kambodži, ale mnoha dalších asijských zemích aplikovat a má pozitivní výsledky. “Child friendly school program” je program založený na šesti pilířích: (1) přístup ke vzdělání, (2) efektivní vyučování a učení, (3) bezpečnost a ochrana dětí, (4) rovnost pohlaví, (5) účast dětí, rodičů a komunit na rozvoji škol a (6) podpora ze strany systému (MoEYS a místních úřadů). Tento program se začal později (od roku 2005) aplikovat i na střední školy.

3. Jaké jsou největší úspěchy v základním vzdělávání v Kambodži? Jsou stejné pro všechny stupně vzdělávání?

Zde jsou zaznamenány největší úspěchy v základním vzdělávání v Kambodži podle informátorů. Jako první je důležité zmínit výrok NGOWE, že se významně zlepšila míra zápisu do škol, míra dokončení škol a rovnost pohlaví mezi chlapci a dívkami, které již za chlapci v návštěvnosti škol nezaostávají. To jsou významní ukazatelé rozvoje a vyspělosti

zemí, nereflktují však všechny stránky vyspělosti vzdělávání. UČISOU řekl, že se postupně zvyšuje počet škol, učitelů i žáků, což je důležitý pokrok oproti minulosti a tento nárůst je viditelný také na venkově, kde každá komuna má svoji školu. NGOCFCUČI, NGOCFC a NGOWE se opět shodli na tom, že velmi pozitivním úspěchem v kambodžském vzdělávání byl nástup nového Ministra školství Dr. Hang Chuon Naron, který se nebojí prosazovat nové reformy, bojovat proti korupci a zajišťovat vyšší finance ve školství. Všichni tři také mluvili o vyšším a lepším vzdělání učitelů, které roste spolu s vyšší úrovní vyšších škol pro učitele, vyučují se moderní metody vzdělávání a prosazují se nové výukové programy jako je již zmíněný „Child friendly school program“ a Vzdělávání pro udržitelný rozvoj. Dalším důležitým úspěchem je podle NGOCFCUČI, NGOCFC a STUNI2 to, že si rodiny a komunity začínají uvědomovat důležitost vzdělání a posílají tak své děti do škol. Školy jsou lépe dostupné i na vesnicích a začíná se i se školami a výukovými programy pro předškolní děti, tedy mladšími 6 let, což zmínil NGOCFC, STUNI2, NGOWE a NGOEP. Podle STUNI3 a NGOCFCUČI je významným pozitivem také nárůst platů učitelů v posledních letech. STUČI uvedla, že je také lepší dostupnost škol, která je ale pořád lepší ve městech, kde studenti mohou využít hromadné dopravy zdarma, zatímco na vesnicích se využívá spíše kol.

4. Co jsou hlavní omezení v základním vzdělávání v Kambodži?

Na tuto otázku odpověděli velmi shodně čtyři pracovníci NGOs, tedy NGOCFCUČI, NGOCFC, NGOWE a NGOEP, kteří vidí velký problém především v nedostatečném vzdělání učitelů (hlavně těch starších), nízkém nasazení učitelů a nechuti se rozvíjet. Dále je podle NGOWE problém ve vedení škol, řízení a managementu, který je velmi chabý. Ve školách také chybí zodpovědnost, i špatní učitelé pokračují v učení a nebývají potrestaní za špatné chování či chyby. To všechno ovlivňuje kvalitu škol a celého vzdělávání, která je stále nízká. STUNI2, STUNI3 a STUNI4 se shodli, že velkým omezením vzdělávání je stále chudoba, která se vyskytuje především na vesnicích, a důsledkem toho je nízká vzdělanost, protože si děti často mohou dovolit pouze základní vzdělání, ale již nemají finance pro pokračování ve studiu. S tím je také spojena nedostatečná vybavenost škol, opět hlavně na vesnicích, a někdy také nedostupnost škol, které zmínili NGOCFCUČI, STUČI a STUNI3. Jedním z problémů byly STUNI2 a UČISOU zmíněny také nízké platy učitelů. UČISOU mluvil také o problematičnosti některých žáků, kteří nemají chuť se učit a chovají se nevhodně a drze k učitelům.

5. Co byste vy osobně změnil/a v Kambodžském základním školství, kdybyste mohl změnit 1-3 věci?

Šest informátorů, tedy NGOCFCUČI, NGOCFC, STUNI2, NGOWE, UČISOU a UČISTRĚ na tuto otázku odpověděla, že by zlepšila vzdělání učitelů, jejich trénink a pedagogické dovednosti.

NGOCFC odpověděl v této otázce velice podrobně: *“Nejdůležitější je rozvoj učitelů ve třech základních oblastech. Aby měly měkké dovednosti (“soft skills”) - například vedení lidí, znalosti v oblasti ekonomie a poptávky na trhu (pokud je sami neumí v životě uplatnit, ani studenti si je nemohou osvojit) a nezbytnost celoživotního vzdělávání.”* Znalosti v oblasti ekonomie a poptávky na trhu NGOCFC vysvětlil jako osvojení si základů ekonomie nezbytných pro osobní život a schopnost rozpoznání, jaké znalosti jsou důležité a jak je správně uplatnit v budoucnu při soutěži na trhu práce.

Téměř polovina informátorů – NGOCFCUČI, STUČI, UČISOU STUNI a NGOEP mezi své tři body zařadila rozvoj škol, jejich zlepšení, nakoupení více školních pomůcek a celkové investování do škol, které zaostávají, především na venkově. STUNI3, NGOWE a NGOEP zmínili také nutnost zvýšení platů učitelů. O zlepšení školství pomocí standardizovaných tabulek a pokynů pro učitele, které by mělo přijít shora od MoEYS mluvili NGOCFCUČI a STUNI2. NGOWE také navrhla zavedení platů pro učitele, ředitele a další pracovníky ve školách odvíjející se od výkonů v práci a kvality jejich práce.

“Vyhlásila bych nové výběrové řízení na ředitele škol a ti ředitelé, kteří nebudou schopni prokázat změnu a zlepšení, kterého za svého působení dosáhli, musí na své pozici skončit.”

Zmínila také zlepšení vedení škol a managementu. STUNI3 mluvil o lepším zpřístupnění vzdělání i pro ty nejchudší děti ze vzdálených oblastí a venkova, pomocí stipendií či jiných finančních odměn na studijní materiály a samotné studium. Důležitým bodem, který zmínili UČISTRĚ a STUNI4, bylo zpřísnění hlídání u zkoušek a odhalení podvádění či korupce.

6. Na kolik je základní a střední vzdělání v Kambodži zdarma?

Většina respondentů (NGOEP, UČISTRĚ, STSTRĚ, STUNI3, STUNI2, NGOCFC, STUČI A NGOCFCUČI) se shodla, že základní vzdělání v Kambodži je oficiálně zdarma, někteří (NGOCFCUČI, NGOCFC, STUNI2, NGOEP a STUNI3) ale dodali, že v samotné

realitě ale rodiče potřebují finance, aby děti mohly opravdu studovat. Tyto náklady se dají rozdělit na formální a neformální náklady. Formální náklady jsou např. náklady vložené do uniform, školních pomůcek, učebnic, knih, dopravy do školy či stravy. Neformální poplatky jsou nejčastěji poplatky školám či učitelům, které nejsou oficiální, probíhají „za zády“ MoEYS a neměli by se ve školství vyskytovat. Mohou se však vyskytnout neformální poplatky, které jsou pro školy prospěšné, například hromadné sbírky na opravy nebo vylepšování škol, které probíhají pomocí různých festivalů či jiných kulturních akcí škol. Musí být však postavené na naprosto dobrovolné účasti. V následujících otázkách se na oba druhy nákladů autorka ptá. STUNII, NGOWE, UČISOU a STUNII4 odpověděli, že základní vzdělání zdarma není a uvedli částky, které se učitelům platí. STUNII řekl, že se učitelům platí 500-1000 rielů za den, UČISOU uvedla, že se platí asi 10 000 rielů týdně a STUNII4 řekl, že se učitelům platí 20-25 US\$ za měsíc. Dále se také podle STUNII3, STUNII2 a UČISOU vyskytují poplatky učitelům, které vzejdou od samotných rodičů, kteří si tak zajišťují u učitelů lepší péči o jejich děti.

“Oficiálně rodiče za zapsání dětí do školy nemusí platit nic, ale někteří rodiče za zapsání zaplatí, aby byli zdvořilí a dvorní.” řekl STUNII3

7. Co jsou největší formální a neformální školní výdaje pro rodiče?

Za největší formální školní výdaje pro rodiny považují informátoři NGOCFCUČI, STUČI, STSTR, STUNII4, NGOWE a UČISTR uniformy a dopravu do školy. NGOCFC, STUNII2, STUNII3, STSTR, UČISOU, NGOWE a UČISTR zmínili jako nejnákladnější studijní materiály jako učebnice, knihy a pracovní pomůcky. NGOWE a NGOCFC považují za velmi nákladné také jídlo, které si studenti kupují během toho, co jsou ve škole.

Jako největší neformální školní výdaje informátoři NGOCFC, STSTR, NGOWE, UČISTR a NGOEP nejčastěji uváděli soukromé hodiny a doučování, které nabízejí a provozují samotní učitelé daných žáků. Tato odpověď se shoduje s mnoha odbornými články, které se zabývají neformálními školními výdaji v Kambodži. Informátoři NGOCFCUČI a STUČI však vypověděli, že tento problém se vyskytuje spíše ve vyšších ročnících studia (až od nižší střední školy) a na základní škole je tedy téměř výjimečný. Jako další neformální výdaje NGOWE, NGOCFC a NGOEP zmínili také poplatky za papír na test, který učitel připravuje, nebo za poznámky z hodin od učitele. NGOCFCUČI a NGOWE informovali také o drobných dotacích od rodičů škole na různé opravy školy nebo kultivaci školních pozemků a zahrad, které probíhají formou festivalů, na kterých se tyto poplatky vybírají, bývají však

obecně dobrovolné. Za zmínku stojí také výpověď STUNI2, STUNI3 a UČISOU o „úplatcích“ učitelům od rodičů, kteří tak požadují lepší péči o jejich děti nebo více pozornosti.

UČISOU řekl: *“Každý týden dají děti učitelům kolem 10 000 rielů (asi 2,5 US\$). Pokud student učitelům tyto peníze nedá, učitel se o něho nebude starat a nebude o něho jevit zájem. Je to ve školách takový zvyk, rodiče tyto peníze pro učitele dávají dětem automaticky.”*

K tomuto tématu se vztahuje také otázka na zajištění učebnic, knih, map a jiných školních pomůcek, zda ve školách existují a zda jsou pro žáky zdarma. Odpověď na tuto otázku byla velmi různorodá. Informátoři NGOCFCUČI, STUČI, STSTR, STUNI4 a NGOWE odpověděli, že učebnice, knihy a další školní pomůcky jsou zajišťovány školami a placeny díky příspěvkům MoEYS, takže jsou studentům zapůjčovány na daný školní rok zdarma. K této odpovědi ovšem informátorky NGOWE, UČISTR a NGOEP dodaly, že se občas stane, že škola příspěvek na tyto věci nedostala, nebo jich nemá dostatek, takže je žáci musejí sdílet, v tom případě pak někteří rodiče preferují koupit svým dětem jejich vlastní. Informátorka NGOCFCUČI také odpověděla, že v některých případech je škola má, ale nevyužívá je, protože je učitel neumí zapojit do výuky. Druhá část informátorů STUNI1, STUNI2, NGOCFC, UČISOU a STUNI3 odpověděla, že knihy, učebnice a další věci potřebné k výuce si studenti musí sami koupit, škola je nezajišťuje. STUNI3 dodal, že pokud student nemá peníze k jejich zakoupení, škola mu je může zajistit.

NGOCFC řekl: *“Učebnice a knihy nejsou zdarma, student si je musí koupit. Některé poskytuje MoEYS, ale těch je většinou nedostatek nebo je studenti zničí, což je velice obvyklé, takže si je pak musí koupit sami.”*

Na otázku, kdo platí studentům psací potřeby a sešity, všichni informátoři jednohlasně odpověděli, že si tyto věci musí studenti a jejich rodiny zajistit sami.

8. Jak běžné jsou podle vás neformální poplatky školám či učitelům?

Na tuto otázku autorka připravila pět různých uzavřených odpovědí a dotazovaný si měl jednu z nich vybrat. Odpovědi jsou v tabulce č. 3 níže.

Tabulka 3: Počet informátorů, kteří odpověděli na jednotlivé odpovědi otázky č. 8

Odpověď	Počet informátorů, kteří si tuto odpověď vybrali

A - vyskytují se v drtivé většině škol (76-100 %)	3 - NGOWE, UČISOU, STUNI4
B - vyskytují se ve více než polovině škol, ale ne ve všech (51-75% škol)	1 - STSTR
C - vyskytují se v méně než polovině škol (26-50%)	2 - UČISTR, NGOEP
D - jsou málo časté nebo výjimečné (0-25%)	4 - STUNI1, STUNI3, NGOCFCUČI, NGOCFC
E - vůbec nevím	2 - STUČI, STUNI2

Zdroj: Vlastní zpracování

Zde jsou vidět poměrně různorodé odpovědi, to znamená, že informátoři na to mají různé názory a zkušenosti. Z odpovědí by se tedy dalo vyhodnotit, že neformální poplatky učitelům nejsou univerzální praxe ve všech školách, ale vyskytují se.

NGOWE a NGOCFC vysvětlili, že pokud se zeptáte učitelů, proč neformální poplatky vybírají, odpoví, že nemají dostatek financí na uživení svých rodin, proto hledají další způsoby příjmu. Podle NGOWE však platy učitelů v posledních letech významně stouply a pohybují se dnes na \$260/měsíc, takže toto tvrzení již není v dnešních dnech zcela validní. Podle UČISTR učitelé tyto poplatky mohou použít na pořízení nových školních pomůcek.

Informantka NGOWE odpověděla: *“Tyto poplatky jsou vždy placeny jednotlivcům a je to způsobené tím, že ve školách působí slabé vedení a management, a tak učitelé mají volnou ruku a mohou si dělat, co chtějí, takže toho využívají.”*

STUNI3 a UČISOU řekli, že rodiče dobrovolně dávají učitelům poplatky, kterými si chtějí zajistit lepší vzdělání a péči.

9. Myslíte si, že jsou rodiče dětí v Kambodži přesvědčeni, že pro získání kvalitního základního vzdělání svých dětí je třeba platit školám či učitelům neformální poplatky?

Na tuto otázku autorka také připravila pět různých uzavřených odpovědí a dotazovaný si měl jednu z nich vybrat. Odpovědi jsou v tabulce č. 4 níže.

Tabulka 4: Počet informátorů, kteří odpověděli na jednotlivé odpovědi otázky č. 9

Odpověď	Počet informátorů, kteří si tuto odpověď vybrali
A - ano, téměř všichni (76-100%)	2 - NGOCFC, NGOWE
B - ano, většina z nich, ale ne všichni (51-75% škol)	5 - STSTŘ, STUNI2, UČISOU, UČISTŘ, NGOEP
C - menšina ano (26-50%)	1 - STUNI4
D - málokdo (0-25%)	2 - STUNI3, NGOCFCUČI
E - vůbec nevím	2 - STUČI, STUNI1

Zdroj: Vlastní zpracování

Z těchto odpovědí, které nejsou tak různorodé jako u předchozí otázky vyplývá, že většina informátorů souhlasí, že rodiče mladých Kambodžanů věří, že pro dosažení kvalitního základního vzdělání je normální platit školám či učitelům neformální poplatky. Protože se odpovědi na otázku 8 a 9 liší, tabulka č. 5 zachycuje jednotlivé odpovědi informátorů na otázky 8 a 9. Zelené písmo znamená, že se odpověď informátorů na obě otázky shoduje, oranžová znamená, že se odpovědi mírně liší a červená znamená, že jsou zcela v kontrastu. Černá barva označuje odpověď informátora alespoň na jednu z otázek „vůbec nevím“.

Tabulka 5: Porovnání jednotlivých odpovědí informátorů u otázek 8 a 9

Otázka č.	A	B	C	D	E
8/9					
A	NGOWE	UČISOU	STUNI4		
B		STSTŘ			
C		UČISTŘ, NGOEP			

D	NGOCFC			STUNI3, NGOCFCUČI	STUNI1
E		STUNI2			STUČI

Zdroj: Vlastní zpracování

10. Jsou děti z rodin s vyššími finančními příjmy ve škole zvýhodněni, protože mohou například poskytovat více neformálních poplatků?

Na tuto otázku téměř všichni informátoři (11) odpověděli, že děti z rodin s vyššími finančními příjmy jsou ve škole zvýhodněni. Pouze informátorka STUNI1 odpověděla, že neví. Diskuze ovšem vzniká, proč tomu tak je a jak jsou tyto studenti zvýhodňováni. Otevřelo se zde nové téma soukromých škol. NGOCFCUČI, NGOCFC, STSTR, UČISOU, NGOWE a NGOEP vysvětlili, že děti z finančně lépe zajištěných rodin si mohou dovolit navštěvovat soukromé školy na místo státních a získat tak lepší vzdělání. Podle informátorů, lidé v Kambodži věří tomu, že soukromé školy poskytují lepší vzdělání a kvalita studia je tam lepší, a proto tam své děti bohatší rodiče posílají. NGOCFCUČI ale na otázku, zda jsou soukromé základní školy lepší, než státní školy odpověděla, že podle celostátních výsledků žáků soukromé školy neprokázaly výrazně lepší výsledky. NGOWE, STSTR, STUNI2 a UČISTR se ale také shodli na tom, že bohatší děti mají možnost mít více vzdělání prostřednictvím různých mimoškolních doučování (poskytovány také samotnými učiteli), na která dochází po vyučování. NGOCFCUČI se ale domnívá, že významnost těchto doučování stoupá až ve vyšších ročnících, tedy po základní škole, od 7. třídy nižší střední školy. NGOCFCUČI také vysvětlila, že bohatší děti mohou paralelně navštěvovat státní i soukromou školu, či jazyková centra, a mít tak více hodin vzdělávání denně, proto jsou nakonec vzdělání lépe než ti, kteří tuto možnost nemají. STUNI2, STUNI3 a STSTR také uvedli, že bohatší studenti mohou poskytnout více neformálních prostředků učitelům a zajistit si tak lepší péči, pozornost a vzdělání od učitelů.

STUNI4 řekl: *“Myslím si, že studenti z bohatých rodin jsou ve výhodě oproti těm chudým, protože někdy bohatí studenti mohou dostat nefér lepší známky, které si nezaslouží. Například pokud student pochází z bohaté a vlivné rodiny, má automaticky lepší výsledky od učitele.”*

11. Mají průměrní kambodžští rodiče dostatek financí, aby mohli poslat všechny své děti (3) do základní a střední školy?

Tři děti byly vybrány z důvodu průměrného počtu dětí na matku, které bylo v Kambodži 2,52 (CIA, 2017), takže autorka číslo zaokrouhlila nahoru, protože v minulosti to bylo vyšší číslo. Většina informátorů (NGOCFCUČI, UČISOU, STUČI, STUNI1, STSTR, UČISTR a NGOEP) na tuto otázku odpověděla ano, že většina rodin má dostatek financí poslat všechny děti do základní a střední školy, ale již ne na univerzitu, za kterou musí platit školné. NGOEP dodala, že pokud rodina nemá dostatek financí na studium svých dětí, rodiče mohou jít do školy promluvit s učitelem nebo ředitelem školy a požádat o stipendium. Druhá část informátorů (NGOCFC, STUNI2, STUNI3, STUNI4 a NGOWE) odpověděla, že všechny tři děti nedojdou až na konec střední školy, tedy do třídy dvanáct. Většinou rodiče své děti do školy pošlou, často se jim také povede absolvovat celou základní školu (do šesté třídy), ale poté školu opustí a jdou raději pracovat nebo pomáhat rodičům. STUNI4 dodal, že se pomoc pro chudé rodiny shání lépe ve městech, ale na vesnicích tolik šancí získat pomoc nemají.

NGOCFC řekl: *“I když rodiče nemají dostatek financí, snaží se děti poslat do školy. Tyto děti ale většinou ukončí školu po šesté třídě. Týká se to hlavně dětí z venkovských a vzdálených oblastí, které nemají peníze na dopravu do školy, učebnice a školní pomůcky.”*

NGOWE řekla: *“Většinou asi ne všechny tři. Řekla bych, že asi dvě ze tří dětí by průměrně mohly dokončit třídu 9. Je to většinou o nákladech příležitosti než o finančních nákladech v tu chvíli. Nevyplatí se jim poslat děti do vyšších ročníků, protože nevěří tomu, že když děti projdou všemi dvanácti třídami, budou mít větší možnosti v jejich životě a lepší práci. Využijí raději jejich pomoci či zaměstnání dříve, nejčastěji po třídě 6.”*

Někteří rodiče podle STUNI3 preferují pomoc doma a nepřipadá jim tak důležité, aby děti navštěvovaly školu dále po šesté třídě. Někteří rodiče, kteří bydlí na vesnicích a dále od škol, nemají dostatek financí na dopravu, uniformy a učebnice.

NGOCFCUČI: *“Některé děti, obvykle nejstarší ze sourozenců, musí ukončit školu dříve (po šesté třídě), aby mohli pomáhat doma nebo si najít práci, a dali tak možnost studovat i mladším sourozencům.”*

12. Existují nějaká nařízení nebo intervence zaměřené na prevenci neformálních poplatků?

O tomto tématu měli větší přehled pouze informátoři NGOCFCUČI, NGOCFC, NGOWE a NGOEP, kteří odpověděli jednoznačně, že oficiálně učitel žádné neformální poplatky od studentů brát nemůže, a že zatím žádné intervence nebo nařízení neexistují, ale že o tom MoEYS jedná a připravuje nějaké zásahy. Co se ovšem za poslední roky změnilo a mělo vliv na snížení neformálních poplatků učitelům podle NGOCFCUČI bylo zvýšení platů učitelů, s kterými přišel nový Ministr školství v roce 2013 významným navýšením a od té doby platy stále narůstají. NGOWE informovala, že existuje také „nová generace škol“, s kterými přišla nezisková organizace KAPE ve spolupráci s MoEYS, které mimo jiné výhody zavazují učitele smlouvou, že nesmí provozovat mimoškolní doučování za peníze nebo přijímat jakékoliv neformální poplatky. Rodiče musí zaplatit menší školné a učitelé jsou hodnoceni podle jejich výkonu, mohou mít tedy lepší platy než v normálních základních školách. STUNI1 a NGOCFCUČI odpověděli, že opatření jsou taková, pokud učitel přijme peníze od studenta například při zkoušce nebo testu, oba za to mohou být potrestáni, například snížením platu učitele a vyloučením žáka z testu.

UČISOU prozradil: *“Ano, Ministerstvo má zákony, oficiálně učitelé žádné poplatky od studentů brát nemohou, avšak učitelé tyto zákony stejně porušují. Kambodžané celkově nemají problém s porušováním zákonů a korupcí.”*

Podle STUNI2, STUNI4 a STSTR žádná opatření proti neformálním poplatkům neexistují. Informanti STUČI a STUNI3 o žádných intervencích nebo zákonech proti neformálním poplatkům neví.

13. Jak by náklady na neformálními poplatky mohly být podle vašeho názoru sníženy?

Informátoři NGOCFCUČI, STUNI1, NGOCFC, UČISOU, STUNI3, STUNI4 a NGOEP se shodli na tom, že by tento problém mělo řešit především MoEYS vydáním přísnějších nařízení o neformálních poplatcích a zařídit tresty pro ty učitele, kteří je budou i nadále přijímat. Podle STUNI3, UČISOU a NGOEP by se mělo celkově bojovat proti korupci ve školství. Zároveň by se podle STSTR, UČISOU, UČISTR a NGOEP měly dále zvyšovat platy učitelů, aby neměli potřebu tyto poplatky přijímat. Dále by se podle STUNI2 mělo celkově investovat více peněz do školství, aby školy měly dostatek financí a mohly tak pomáhat studentům z rodin s nízkými financemi, například pomocí stipendií nebo zapůjčením

studijních materiálů.

NGOWE navrhuje: *“Zavedla bych hodnocení učitelů, ředitelů a všech pracovníků škol podle jejich výkonů a tresty, případně i výpovědi pro ty, kteří nerespektují zájmy školy. Dále bych zavedla jasné regulace pro učitele a zpochybnila některé obecně známé postupy a chování učitelů.”*

14. Řekl/a byste mi pozitiva a negativa kambodžských učitelů základních škol?

Z pozitivních vlastností učitelů informátoři STUČI, STUNI1, STUNI2 a STSTR zmínili dobrou schopnost učitelů vysvětlit danou látku a problém. STUČI dále dodala také schopnost zvládnout nadstandardně velký počet žáků ve třídě – běžně kolem 50 studentů, ale někdy až přes sedmdesát a také znalost dané kultury a potřeby studentů. STUČI odpověděl, že někteří učitelé opravdu “dřou” a snaží se učit své žáky, co nejlépe, starají se o studenty velmi dobře a snaží se je naučit toho co nejvíc. Informátorka NGOCFCUČI zdůraznila kvalitnější vzdělání a lepší trénink učitelů v současné době. NGOCFC mluvil o touze učit se nové techniky a praktiky a zkoušet nové věci.

Mezi negativní vlastnosti patří především chybějící regulace a omezení učitelů, kteří si mohou dělat, co chtějí, chybějící zodpovědnost a občasné špatné chování, což zmínili NGOCFCUČI, NGOCFC, UČISOU a NGOWE. NGOEP přidala mezi negativní vlastnosti učitelů absenci učitelů při hodinách kvůli jiné práci. Jako další uvedli informátoři NGOWE, STUNI2 a NGOEP nízké, nedostatečné vzdělání a špatnou připravenost na vyučování, ke které STUNI2 dodal:

“Někteří učitelé ani nemají knihy, podle kterých by učili, nebo osnovu, kterou by se řídili, učí to, co chtějí.”

Všichni informátoři studenti (STUČI, STUNI1, STUNI3 a STSTR) také uvedli jako záporné vlastnosti občasné nevhodné chování ke studentům jako tresty, rozčlenění, křičení nebo agresivitu. UČISOU také zmínil, že někteří učitelé dělají tuto práci jen jako prostředek nějakého výdělků, na samotné práci jim ale nezáleží, nepřipravují se na ni a odbývají ji.

15. Myslíte si, že jsou učitelé v Kambodži celkově spokojeni se svou prací?

Polovina informátorů (NGOCFCUČI, UČISOU, STUČI, STUNI1, STUNI2 a STUNI3) odpověděla, že si myslí, že učitelé jsou spokojeni se svou prací. STUČI, UČISOU a NGOCFCUČI si myslí, že spokojenost je tam především v posledních letech, kdy učitelé

dostávají lepší platy a mají lepší vzdělání a praxi. UČISOU a NGOEP také řekli, že stoupá zájem o práci učitele v posledních letech díky vyšším platům a také různým benefitům, jako jsou důchody od státu. Informátoři NGOCFC, NGOWE, STSTR a STUNI4 si myslí, že učitelé nejsou spokojeni se svou prací právě proto, že mají nízké platy a pokud mají příležitost pracovat někde jinde za lepší plat, využijí ji.

NGOCFC řekl: *“Učitelé jsou těžko spokojeni, dělají to, pokud nemají jinou možnost. Ale jestli mají jinou příležitost, jak vydělat více peněz, nechtějí učit. Vždyť učitel vydělá méně peněz než řidič tuk-tuku⁷. Takže podle mě nejsou moc spokojeni.”*

Informátoři NGOEP a UČISTR si myslí, že učitelé jsou napůl spokojeni, tzn., že s něčím spokojeni jsou a s něčím zase ne.

16. Jak prestižní je být učitelem na základní škole v Kambodži?

Všichni pracovníci NGOs, tedy NGOCFCUČI, NGOCFC, NGOWE, NGOEP a také UČISOU odpověděli, že povolání učitele na základní škole v současné době není příliš prestižní. NGOCFCUČI řekla, že prestižní je toto povolání více na venkově, ale záleží na pověsti učitele samotného. NGOWE uvedla, že prestiž tohoto zaměstnání podle ní v posledních letech klesá. Naopak, kromě jednoho, všichni studenti, (STUČI, STUNI1, STUNI2, STUNI4 a STSTR) a UČISTR si myslí, že to prestižní zaměstnání je a že je to celkově dobrá práce. STUNI4 ale dodal, že i přesto, jak jsou učitelé respektováni, stále vydělávají málo peněz.

STUNI1 tuto odpověď rozvedl: *“Podle mě si většina Kambodžanů učitelů váží, protože vychovávají jejich děti a učí je, jak být dobrými a moudrými lidmi.”*

Jediný student, který na tuto otázku odpověděl záporně byl STUNI3 a upřesnil, že větší prestiž mají učitelé na střední škole a vyšších školách. Stejného názoru byl i UČISOU.

17. Myslíte si, že učitelé na základních školách mají dobré platové podmínky?

NGOCFCUČI, STUČI, STUNI1, STUNI4 a NGOEP informovali, že v posledních letech, od roku 2013, platy učitelů významně narostly a pořád se mírně zvyšují, takže situace se lepší. Podle NGOCFCUČI a UČISTR mají teď učitelé dostatek peněz na uživení se, ale

---

⁷ *“Tuk-tuk je motorizovaná tříkolka, obvykle používaná jako taxi. Její přední část tvoří motocykl s jedním kolem a místem pro řidiče; za ní se pak nachází zastřešený vozík na dvou kolech, obvykle pro 2–4 cestující”* (Wikipedia, 2017).

pořád si nežijí příliš dobře. Naopak STUČI odpověděla, že platy jsou teď tak dobré, že mnoho lidí se chce stát učiteli. STSTR a NGOEP uvedly, že platy učitelů jsou poměrně dobré. NGOCFC, STUNI2, STUNI3, STUNI4, UČISOU a NGOWE naopak odpověděli, že platy učitelů určitě dobré a dostatečné nejsou. Podle STUNI2 jsou příliš nízké a podle STUNI3 nejsou patřičné. Na otázku, zda platy učitelů na základních školách rostou, odpověděli všichni informátoři kladně, podle UČISOU však ne dostatečně. STUČI řekla, že k největšímu růstu došlo v roce 2013 na \$250/měsíc. Od té doby platy pořád mírně rostou a dnes se pohybují okolo \$283/měsíc. Podobná čísla uvedl i NGOCFC. NGOWE dodala, že platy již rostou, avšak management a řízení škol teprve začíná růst a zlepšovat se.

18. Stane se někdy, že se učitelé nedostaví na výuku bez omluvy či náhrady?

U této otázky si informátoři mohli opět vybrat z připravených 5 odpovědí v tabulce 6 níže.

Tabulka 6: Počet informátorů, kteří odpověděli na jednotlivé odpovědi otázky č. 18

Odpověď	Počet informátorů, kteří si tuto odpověď vybrali
A - velmi často	3 - NGOCFC, NGOWE, UČISOU
B - občas	3 - NGOCFCUČI, STUNI2, UČISTR
C - ne příliš často	5 - STUČI, STUNI1, STSTR, NGOEP, STUNI4
D - nikdy	1 - STUNI3
E - vůbec nevím	0

Zdroj: Vlastní zpracování

Zde jsou vidět opět heterogenní odpovědi. Polovina informátorů má zkušenost s tím, že je to poměrně normální, že se učitel nedostaví na výuku. Druhá polovina informátorů tvrdí pravý opak a nemá s tím časté zkušenosti. Zde je zajímavé rozlišit, kdo z informátorů odpověděl jakou odpověď. Většina pracovníků NGOs a učitelé na soukromé škole a střední škole odpověděli možnost (a) nebo (b), totiž, že s tím mají poměrně častou zkušenost. Čtyři z pěti studentů odpověděli možnost (c) nebo (d), pouze jeden možnost (a), tudíž informátoři studenti si spíše nemyslí, že učitelé často chybí na výuce.

19. Je dostatek učitelů na základních školách?

Většina informátorů (NGOCFCUČI, STUNII, NGOCFC, STUNI2, STUNI3, STUNI4, STSTR. NGOWE, UČISTR a NGOEP) odpověděla, že v Kambodži není dostatek učitelů na základních školách. Tento problém je podle nich především na venkově a vzdálených oblastech. STSTR, STUNII a UČISOU dodali, že podle nich je nedostatek pouze na vesnicích, ale ve městě dostatek učitelů je.

Velmi zajímavý poznatek dodal NGOCFC: *“Učitelů není dostatek, proto se teď ve velkém najímají ‘učitelé na smlouvu’ (‘contract teachers’). To jsou učitelé, kteří nemají žádné pedagogické vzdělání, pouze dokončí střední školu a mohou se přihlásit na tento post. Tito učitelé absolvují pouze velmi krátký trénink (školení) a jdou hned učit, jejich kvalita proto není příliš vysoká.”*

STUČI řekla, že situace se liší podle provincií, ale podle jejího názoru v její provincii (Kandal) je učitelů dostatek. To může vysvětlovat fakt, že provincie Kandal se nachází v okolí hlavního města, patří k nejrozvinutějším a má nejmenší problémy s nezaměstnaností. Všichni informanti se shodli, že mnohem výraznější problémy s nedostatkem učitelů jsou na venkově a ve vzdálenějších oblastech, naopak ve městech tak velké problémy s nedostatkem učitelů nejsou.

20. Jsou kambodžští učitelé základních škol dobře vzdělaní?

Zde je odpověď opět velice heterogenní. NGOCFCUČI, STUČI, STUNII, STSTR a UČISTR si myslí, že učitelé jsou dobře vzdělaní. NGOCFCUČI a STUČI dodaly, že především od roku 2010 se jejich vzdělanost výrazně zlepšila. UČISOU řekl, že dobře vzdělaní jsou jen někteří, ti, kteří o učitelství jeví opravdový zájem. NGOCFC odpověděl, že vzdělání učitelů se zlepšuje, zároveň také roste úroveň a kvalita TTC. STUNI2, STUNI3, STUNI4 a NGOWE si myslí, že učitelé základních škol v Kambodži nejsou příliš dobře vzdělaní.

NGOWE vysvětlila systém vzdělávání učitelů v Kambodži. *“V Kambodži jsou pouze tři pedagogické vysoké školy. Dosáhnout univerzitního (bakalářského) titulu však není pro učitele základních škol povinné. Existuje zde 25 vyšších pedagogických škol pro učitele (TTC), kde musí učitel absolvovat minimálně dva roky, aby se mohl stát učitelem. Protože je ale nedostatek učitelů, jsou do škol momentálně přijímáni i ‘učitelé na smlouvu’, kteří neabsolvují ani TTC. To je jeden z důvodů, proč je kvalita učitelů a vzdělávání v Kambodži pořád poměrně nízká.”*

Doplňující otázka zněla, jak kvalitní jsou tyto TTC. Názor na tyto školy byl mezi informátory pozitivní. Podle NGOCFCUČI a NGOCFC došlo v posledních letech k výraznému zlepšení těchto škol. NGOWE řekla, že kvalita TTC se liší u každé z nich. Některé jsou podporované neziskovými organizacemi, tudíž jejich kvalita je dobrá, mají více finančních prostředků, a tedy i pracovních pomůcek a nástrojů. UČISOU odpověděl, že TTC jsou podle něj střední kvality. NGOEP doplnila, že TTC si musí vzít lepší příklad z rozvinutých zemí, jak se vyučuje právě tam a jaké metody se používají, aby je pak aplikovali v Kambodži.

Druhá doplňující otázka se ptala na možnost dalšího vzdělávání a trénink pro učitele, kteří již učí. Všichni informátoři, kromě STUNI2, který neznal odpověď, se shodli, že možnosti tu jsou. Podle NGOCFCUČI, STUČI, STUNI1 a UČISTR existují různé kurzy a lekce, které mohou navštěvovat jednou za daný čas, které jsou většinou organizovány neziskovými organizacemi, kde se učí nové metody a techniky vyučování. Dále NGOCFC, STUNI3, UČISOU, NGOWE a NGOEP navrhli možnost dálkového studia na univerzitách, kam mohou docházet večer nebo o víkendech.

NGOCFC vysvětlil: *“Studium trvá 4 roky, po něm získají studenti bakalářský titul. Poté mají možnost přihlásit se na Národní Institut Vzdělávání, kde absolvují jednoletý trénink a mohou se stát učiteli středních škol. Učitelé střední škol mají vyšší příjmy.”*

NGOWE zmínila nové reformy MoEYS, které se jmenují Teacher Priority Action Plan a Teacher Career Pathway, které mají za cíl zvýšit vzdělání všech učitelů z povinných dvou let na TTC na čtyři (týkajících se i těch, kteří již učí), a zavést stipendia a podporu pro ty, kteří mají zájem studovat univerzitu. Tato reforma ještě nebyla započata, kvůli zdržení financí, protože Ministerstvo financí neschválilo potřebný rozpočet na tuto reformu.

21. Jak by se podle Vás dala zlepšit kvalita učitelů?

Informátoři NGOCFCUČI, NGOCFC, STUNI2, STUNI3, STSTR, NGOWE, UČISOU a UČISTR se shodli, že učitelé by měli mít lepší trénink a praxi, především již na TTC. NGOCFC řekl, že další tréninky pro učitele, kteří již učí, by měly být pravidelné, kde se budou učit nové techniky, metody a strategie. Téměř všichni studenti (STUNI2, STUNI3, STSTR a STUČI) odpověděli, že by měli mít lepší pedagogické znalosti v oblasti chování vůči studentům a předávání informací a učiva, aby studenti nemuseli chodit na doučování. STUNI4 řekl, že by byl rád, aby studenty více podporovali a strávili více času nad přípravou hodin a zaměřovali se na žáky. NGOCFC, NGOCFCUČI, NGOWE a NGOEP navrhli, že je

nejpodstatnější neustálé vzdělávání, které by mělo být zajišťováno vedením škol. Podle NGOWE je nutné také zlepšit vedení škol. Zvýšení platů by také přispělo ke zlepšení kvality učitelů podle STUNI2, STUNI3 a NGOWE. STUČI odpověděla, že by se učitelé měli zaměřit na studenty, nepracovat pouze s připravenými cvičeními, ale opravdu důkladně vysvětlit dané učivo a ujistit se, že mu studenti rozumí. Podle STUNI3 by se měla zlepšit celková kvalita vzdělávání tím, že se dá důraz na studium na TTC, kde se bude vyučovat opravdu kvalitně, aby z ní vyšli dobře připravení učitelé. UČISOU a NGOEP vidí zlepšení především v týmové práci a učení se navzájem mezi učiteli novým technikám a formám výuky.

NGOEP vidí zlepšení učitelů takto: *“Nejdříve by bylo potřeba povzbudit učitele, aby vystudovali aspoň bakalářský titul. Dále musí mít dobrý vzdělávací plán pro studenty a přípravu na hodiny. Je také nutné učit se od těch nejlepších učitelů v Kambodži, kteří už mají zkušenosti. Potřeba je také monitorovat a kontrolovat všechny učitele a případně těm slabším pomoci.”*

6 Diskuze

Z rozhovorů autorka zaznamenala, že nejlepší znalost o základním vzdělávání poskytli pracovníci NGOs, kteří také odpovídali velmi shodně. Zároveň měli ze všech informátorů nejlepší znalost angličtiny, tudíž poskytli nejrozsáhlejší odpovědi. Je také nutné dodat, že studenti vysokých škol chodili do základních škol před více než šesti lety, tudíž jejich informace mohou být zastaralé a situace se již mohla změnit.

6.1 Vývoj a obecné problémy vzdělávání

Tak, jak bylo zmíněno v kapitole 2, všichni informátoři potvrdili, že před rokem 2000, respektive 1998, Kambodža byla velmi málo rozvinutá v mnoha oblastech, velkým problémem však bylo především školství. Válka a léta nestability zařídily, že Kambodža začala v roce 1998 se svým vzdělávacím systémem téměř od nuly. Po vládnutí Rudých Khmerů bylo zabito asi 75 % učitelů, 67 % studentů základních a středních škol a 96 % studentů vysokých škol (Kim & Rouse, 2011). Země přišla o většinu vzdělaných lidí, a tak jak řekl NGOCFC: *“lidé, kteří uměli číst a psát učili ty, kteří to neuměli”*. To je důsledek i dnešních problémů a nevyspělosti tohoto systému, proto je nutné podotknout, že Kambodža znovu rozvíjí svůj školský systém pouhých dvacet let.

Rozvoj Kambodži však roste a podle některých informátorů jsou vidět výsledky především v posledních letech. Nový Ministr školství Dr. Hang Chuon Naron, který podle informátorů – pracovníků NGOs, kteří s ním spolupracují, pracuje na nových reformách, bojuje proti korupci a celkově je považován za velký přínos pro současné vzdělávání v Kambodži. NGO Global Partnership for Education potvrdila rapidní zlepšování od nástupu tohoto ministra. Jako největší přínos bylo zdůrazněno zvýšení čisté míry zápisovosti do škol, zajišťování spravedlivého přístupu ke vzdělávání a zlepšování rovnosti pohlaví k přístupu ke vzdělávání (Global Partnership for Education, 2015). Zlepšení školství ukazují také kvantitativní ukazatelé, jako je čistá míra zápisovosti do základních škol, která byla v roce 2013 na 97 % a gramotnost mezi mladými 15-24 let dosáhla 91,5 % (MoEYS, 2014). Přes rychlý rozvoj, především v množství nově postavených škol, studentů, kteří navštěvují školy a nových učitelů, se ale zapomíná na kvalitu. Při národních testech studentů posledních (dvanáctých) ročníků středních škol v roce 2014 uspělo pouze 26 % studentů (Kelsall a kol., 2016, s. 4). Důvodem toho je nejen nízká kvalita výuky a přípravy žáků, ale také korupce, která se ve školství vyskytuje. Podle Tandon and Fukao (2015) 33 % žáků v první až šesté třídě neuměli číst a 47 % mělo problémy porozumět tomu, co četli. Také žáci v devátých

třídách neuměli matematiku a neměli slovní zásobu lepší než ty děti, které do školy nechodily. Podobné zkušenosti potvrdila také informátorka NGOWE. K rozvoji vzdělávání po roce 2000 je nutné zmínit také důležitost mnoha mezinárodních NGOs, které pomohly Kambodži nejen díky finančním prostředkům, ale i představením nových technik a přístupů k výuce. Pouze informátoři pracovníci NGOs zmínili přítomnost těchto organizací a jejich vliv na rozvoj, ostatní informátoři si jejich důležitost příliš neuvědomují, i když zahraniční pomoc Kambodži tvořila mnoho let více než polovinu jejího státního rozpočtu (World Bank, 2017).

Mezi pozitivní růst je nutné zařadit také lepší vzdělání a trénink učitelů a nové přístupy a techniky, které během své výuky používají. Kvalitní učitelé jsou nejdůležitějším faktorem ve zlepšování vzdělání studentů a kvality školství. Během školního roku studenti, kteří mají slabé učitele, se naučí 50 % a méně z učiva na daný rok, studenti s dobrým učitelem se naučí průměrné učivo toho roku a studenti s výborným učitelem se naučí 1,5 a více učiva na daný školní rok (Tandon a Fukao, 2015, s. 2). Nové přístupy, které se v Kambodži uplatňují, jsou Projekt na zlepšování kvality výuky (the Education Quality Improvement Project), učení zaměřené na studenty (student-centred learning), shromáždění škol (cluster schools), Přístup Přátelských Škol (the Child Friendly School Approach), a nebo rozšíření učebních osnov na učení praktických dovedností (life-skills curriculum development) (Benveniste a kol., 2008). O Přístupu Přátelských Škol hovořil také NGOCFC, který ho popsal v kapitole 5 Prezentace výsledků rozhovorů – otázka č. 2. Jeho účinnost je ale diskutabilní. Kelsall a kol (2016, s. 15). poukázali na to, co se stane, když globální vzdělávací iniciativy vstoupí do kambodžské reality. Tento přístup byl v téměř nezměněné podobě aplikován v 56 zemích a má představovat “cestu ke kvalitnímu vzdělávání”, kterou navrhl UNICEF. Po počátečním úspěchu na začátku nového tisíciletí byl aplikován jako národní strategie od roku 2007. V mnoha ohledech byl ale kladen důraz na formu před podstatou, např. ve školách byl kladen důraz na pěknou estetiku tříd, ale dekorace na zdech nejsou využívány pro výuku. Učitelé mají plány lekcí přátelské k dětem, které jsou ale využívány především v přítomnosti inspektorů, málo ale v normálních každodenních hodinách. Skupinová práce je hojně využívána, ale ne jako další forma výuky, která má naučit děti spolupráci, ale slouží k odpočinku učitele. Tento přístup byl tedy užitečný ve zlepšení školního prostředí, méně ale ve zlepšení efektivního a kvalitního vzdělávání.

Neustálé zlepšování je ale v kambodžském školství stále potřeba. Podle informátorů je nejdůležitější dobrý základ ve školství v podobě kvalitních, vysoce vzdělaných a zkušených učitelů, kterých je ale stále nedostatek. To potvrzuje i Benveniste a kol. (2008, iii),

který říká, že asi čtvrtina učitelů základních škol vystudovala střední školu, zatímco dvě třetiny ukončilo pouze nižší střední školu (třídu devět). Učitelé středních škol mají obecně vyšší vzdělání, kde téměř dvě třetiny mají ukončenou střední školu a asi 18 % má vysokoškolský titul. Tyto údaje jsou již starší, proto se předpokládá, že v dnešní době bude mnohem více učitelů s dokončenou střední školou a alespoň dvěma lety na TTC, což je současné povinné minimální vzdělání pro zahájení učiteléské kariéry. Ministr školství chce zvednout toto minimum na čtyři roky na TTC nebo vysokoškolský titul od roku 2020 pro nové uchazeče a zároveň chce přimět i ty učitele, kteří již učí, k doplnění si znalosti dálkovým studiem na TTC či univerzitě (Black, 2017). Chudoba, která byla zmíněna některými informátory jako jedno z hlavních omezení vzdělávání především na vesnicích, již podle No a kol. (2016) nemá velký vliv na vzdělanost Kambodžanů. Důvodem těchto výpovědí mohla být jejich zkušenost se základním školstvím starší než deset let a zároveň obecná povědomost spojení chudoby s nedostatečným vzděláním, která již v dnešní době byla mnoha studii vyvrácena. Problémem ale stále zůstává dosažení 100 % školní docházky, tedy *“reaching the unreached”*, jak to nazvala NGOWE, která zmiňuje rozšíření docházky do škol i pro poslední procenta nejchudších obyvatel či obyvatel ze vzdálených oblastí nebo menšin. Zvýšení platů učitelů je proces, který již současný Ministr Školství započal a od roku 2013 zvýšil platy učitelů více než dvakrát a neustále v tom pokračuje. To by mělo zvýšit atraktivitu povolání a přitáhnout do škol nejlepší studenty, kteří by chtěli učit, dnes ale raději zvolí jiné zaměstnání kvůli příliš nízkým platům (Black, 2017).

Podle úvodních otázek autorka poznala, že vybrané problémy pro její výzkum patří opravdu mezi ty nejzávažnější. Téměř všichni informátoři zmínili problém nízké vzdělanosti a nedostatečné kvalifikovanosti učitelů, stejně tak mnoho z nich mluvilo o finanční situaci studentů nebo škol spojené se vzděláváním. Další problémy, které byly analyzovány v dostupné literatuře, např. docházka do škol, nerovnost přístupu ke vzdělávání mezi chlapci a dívkami nebo jazykové bariéry některých menšin byly některými informátory zmíněny také, ale mnohem méně než výše zmíněné problémy. Nejčastěji zmíněnými problémy, které nebyly hlavním tématem výzkumu, byla nízká vybavenost škol a příliš nízká finanční zajištěnost škol, čímž se sice autorka ve výzkumu zabývala, ale pouze okrajově, a slabá struktura celého vzdělávacího systému.

6.2 Finanční dostupnost základního vzdělávání

V Kambodži je základní vzdělání oficiálně zdarma. Autorku ale zajímalo, jestli

vzdělávání opravdu nic nestojí, nebo existují nějaké náklady, které nakonec znemožní přístup ke vzdělání mnoha dětem. I když většina informátorů odpověděla, že vzdělávání je v Kambodži zdarma, vyskytují se různé poplatky, které rodina studenta musí zaplatit, aby do školy mohl chodit. Podle Bray (1999) existují země, kde všechny školní náklady jsou placeny státem a všechny mimoškolní náklady (uniformy, doprava) jsou tak nízké, že se jimi nikdo nezabývá. To je příklad většiny vyspělých zemí v Evropě. V dalších zemích jsou náklady rodin a komunit tak velké, že přesahují polovinu všech nákladů spojených se vzděláváním, i když jsou to školy státní, zajištěné vládou. A Kambodža spadá právě do této druhé kategorie. Za vstup do školy sice ve většině škol opravdu nic platit nemusí, podle informátora STUN13 ale mnoho rodičů škole nějaký obnos zaplatí, jako zdvořilost s vírou, že pak o jeho dítě bude “lépe” postaráno. Tyto platby patří pod neformální poplatky. Uniformy, doprava a strava je placena rodinami, to jsou tedy první formální výdaje, které student musí zaplatit a v Kambodži to není vždy malý obnos. Učebnice, pracovní sešity, školní pomůcky k výuce jako jsou mapy nebo různé knihy by měly školy mít k dispozici a zapůjčovat studentům. V mnoha případech však rozpočet škol není dostatečný, a tak školy tyto věci nezajišťují, jejich nákup tak spadá na studenty. Další náklady, které jsou na rodinách, jsou školní pomůcky jako sešity a psací potřeby, které škola nezajišťuje. To všechno jsou formální náklady pro rodiny. Pokud se tedy podíváme na všechny tyto výdaje, může se stát, že téměř všechny náklady, spojené se školou, platí rodiny a nemusí se jednat o nízké částky. Proč se ale všechny tyto platby vyskytují na straně rodin? Problém je v podfinancování školství. Vláda v minulých letech nedávala dostatek financí na školství. Proto mnoho škol, hlavně ty na venkově, neměly dostatek financí na nákup pomůcek, materiálů a učebnic do škol, nebo ani na celkový chod škol. Rozpočet na školství v posledních letech ale významně roste a v roce 2016 se pohyboval na 18,3 % celkového státního rozpočtu (USAID, 2017).

To však ještě nebyla zmínka o většině neformálních výdajů. Někteří učitelé podle UČISOU dostávají od dětí peníze každý den ve škole, a které dítě tyto peníze nedá, učitel si ho nebude během výuky všímat. Nelze ale všechnu vinu házet pouze na učitele. Korupce tohoto typu se týká také rodin, které v mnoha případech zcela dobrovolně a bez vyzvání učitele neformální poplatky učitelům dávají a domnívají se tak, že se pak učitel bude o jejich dítě zajímat více, nebo mu bude dávat lepší známky. Všechny tyto příklady jsou znakem vážné korupce, která se v kambodžském školství vyskytuje. Podle názoru autorky a dojmu, který z rozhovorů měla, je to praktika, která je tzv. “zakoreněná” v systému. Zvyk Kambodžanů zaplatit si za lepší služby se vyskytuje v celé společnosti a není to nic neobvyklého v žádném

sektoru. Proto ani sami informátoři nevidí rozdíl mezi formálními a neformálními poplatky, s čímž se sama autorka setkala. Potvrdily to také odpovědi na otázku z rozhovoru: *“Myslíte si, že jsou rodiče dětí v Kambodži přesvědčeni, že pro získání kvalitního základního vzdělání svých dětí je třeba platit školám či učitelům neformální poplatky?”* Na ni odpovědělo sedm informátorů *“ano, téměř všichni”* nebo *“většina z nich, ale ne všichni”*. Ale zároveň na předchozí otázku: *“Jak běžné jsou podle vás neformální poplatky školám či učitelům?”* odpověděli čtyři informátoři: *“vyskytují se v drtivé většině škol”* nebo *“vyskytují se ve více než polovině škol, ale ne ve všech”*, a šest informátorů odpovědělo, že se vyskytují v méně než polovině škol nebo že jsou málo časté nebo výjimečné. To znamená, že zde si naopak většina informátorů myslí, že neformální poplatky učitelům běžné nejsou. To se podle autorky dá vysvětlit právě nevědomostí o rozdílu formálních či neformálních poplatků, a mnoho z informátorů nepovažuje poplatky učitelům či soukromé hodiny od učitelů za něco zvláštního, či dokonce negativního. Podle Bray a kol. (2016) je to ale negativní praktika, která by se měla co nejrychleji odstranit, protože jakmile to bude společností považováno za standard, její odstranění bude velmi náročné.

Průměrná kambodžská rodina, která má jednoho z rodičů učitele, žije pod hranicí chudoby (Bray a kol., 2016). To je důvod, proč se většina učitelů snaží najít další možnosti, jak si vydělat více peněz. A soukromé hodiny (doučování) jsou jedna z možností. Podle pěti informátorů jsou soukromé hodiny žáků jedním z největších neformálních výdajů pro rodiny. To potvrdil i Bray a kol (2016). Ale ne vždy je toto doučování pro děti nutné. V některých případech ho učitel zavede uměle tím, že ve výuce schválně nepředstaví důležitou část látky, kterou pak učí na soukromých lekcích. Děti, které ale na soukromé lekce nepřijdou, ztrácí důležitý obsah a propadnou pak u zkoušky (Bray a kol., 2016). Další možností, jak si vydělat více peněz, bylo podle informátorů, vybírání peněz za papír na test, za výpisky z hodin nebo za odpovědi na test, což je další, velmi vážný příklad korupce. Tyto způsoby dalšího přivýdělku pro učitele jsou typičtější pro města nebo vesnice, které nepatří k těm nejchudším, jak řekli NGOEP a NGOWE, protože v těch nejchudších oblastech rodiny stejně nemají na zaplacení těchto výdajů, ať je učitel vyžaduje, nebo ne.

Problém neformálních poplatků, proti kterým zatím neexistují žádné funkční zákony nebo restrikce, si MoEYS uvědomuje a začíná je řešit. Učitelé oficiálně žádné peníze od studentů vybírat nesmějí, ale mnoho z nich tato pravidla nerespektuje. Ministr školství již zpřísnil pravidla korupce při národních testech a další nařízení proti korupci se podle NGOCFC chystají. NGOCFCUČI, NGOCFC, UČISTRĚ a STSTRĚ se shodli, že pokud se

nezvýší platy učitelů tak, aby byly dostatečné na uživení rodin, tyto praktiky budou pokračovat. Stejně tak je nutné zvýšit kontrolu učitelů a škol a mít efektivní systém, jak na toto chování reagovat. Pokud nebudou zavedené tresty pro ty, kteří porušují tento zákon, učitelé ho nebudou dodržovat. Autorka se domnívá, že po zvýšení platů od roku 2013 a celkovým pozitivním vývojem kambodžského školství v posledních letech, a také podle výpovědi některých informátorů, těchto negativních praktik v kambodžském školství ubývá. Pokud současný Ministr školství bude dále pracovat na zlepšení kvality školství, nových zákonech a nařízeních proti korupci, mohlo by se kambodžské školství dostat z tohoto zajetí korupce.

Důležitá otázka diskuze je, kolik kambodžských rodin si může dovolit poslat své tři děti do školy tak, aby dokončily celou základní a střední školu. Odpověď na tuto otázku od informátorů nebyla jednoznačná. Sedm informátorů si sice myslí, že průměrná kambodžská rodina má dostatek financí, aby všechny její děti dokončily střední školu, ale čtyři informátoři si myslí, že ne. Z těchto informátorů si většina myslí, že by asi všechny tři děti dokončily základní školu, ale od střední školy již začnou problémy. Zvyšují se zde náklady na dopravu, protože většina středních škol se nenachází ve všech vesnicích, tak jako základní školy, ale dále od domova. Soukromé hodiny a doučování zde začíná být nutností, aby děti byly schopny střední školu zvládnout. A dále se zde objevují náklady obětované příležitosti, kdy si mnoho rodičů myslí, že se jim spíše vyplatí, aby jejich děti začaly pracovat a pomohly tak finančně rodině, než aby studovaly, protože větší finanční obnos po vystudování tak podle nich není zajištěn. To, že děti průměrných rodin v Kambodži nedokončí střední školu potvrzuje i Vzdělávací statistika a indikátory za rok 2016/2017, které publikuje kambodžské MoEYS (2017, s. 55), kde míra dokončení základních škol (průměr za celé království) byla 79,87 %, míra dokončení nižších středních škol byla 42,57 % a míra dokončení vyšších středních škol byla 20,16 %. Z těchto údajů lze jasně vidět, že pouze každé páté dítě v Kambodži dokončí celou střední školu.

Všichni informátoři potvrdili, že děti z rodin s vyššími finančními příjmy jsou ve vzdělávání zvýhodněni. Více než polovina z nich odpověděla, že takové děti mohou navštěvovat soukromé základní školy. Následující otázka autorky tedy jednoznačně zněla: “Jsou soukromé školy v Kambodži kvalitnější, než státní školy?” Z odpovědí většiny informátorů se dozvěděla, že Kambodžané věří v lepší kvalitu těchto škol. Mnoho z nich ale řeklo, že sami žádnou zkušenost se soukromými školami nemají, nemohou proto říct, zda opravdu lepší jsou. UČISOU je pracovníkem soukromé základní školy. Soukromé školy ale

podle nich poskytují kvalitnější výuku prostřednictvím moderních metod, učí zde lépe vzdělaní učitelé a děti se zde opravdu dobře naučí například anglicky nebo moderní technologie, které se ve státních školách neučí, protože na ně nemají dostatek financí a ani učitelé s nimi nejsou seznámeni. Soukromé školy mají také více finančních zdrojů, mohou si tedy dovolit novější vybavení a moderní školní pomůcky. Informátorka NGOCFCUČI ale podotkla, že podle výsledků žáků u celostátních zkoušek, studenti soukromých škol neměli výrazně lepší výsledky, naopak byly velmi podobné. Dále informátoři uvedli, že studenti jsou zvýhodnění také díky tomu, že si mohou dovolit studovat více hodin na doučování, lépe se tedy naučí učivo. Dalším důvodem zvýhodnění byla také možnost poskytování více neformálních poplatků učitelům, díky níž si zajistí lepší péči a pozornost učitelů. Zde se opět prokazuje dopad korupce ve školství. NGOWE řekla, že děti z bohatších rodin mají také výhodu domácího prostředí, protože jejich rodiče jsou pravděpodobně vzdělanější, ke vzdělání je od malička vedou a jsou schopni je obohacovat novými znalostmi. Autorka se podle odpovědí informátorů domnívá, že děti z lépe finančně zabezpečených rodin určitě zvýhodnění jsou. Má také dojem, že soukromé školy poskytují v některých předmětech lepší znalosti (například v angličtině), všeobecné znalosti čtení, khmerštiny a matematiky ale nebudou příliš odlišné. Větší rozdíl bude nastávat až po základní škole, kde již soukromé hodiny a doučování začínají být nezbytné. Tato tvrzení ale nemůže nijak potvrdit, protože nenašla žádnou odbornou literaturu zabývající se rozdílem soukromých a státních škol v Kambodži a podle informací nejsou tyto školy nijak regulované či kontrolované vládou či MoEYS, jejich kvalita tak může být velice rozdílná.

6.3 Kvalita, vzdělání a pracovní nasazení kambodžských učitelů

Kvalitních a dobře vzdělaných učitelů s praxí je v Kambodži stále nedostatek (Benveniste a kol., 2008). Země se s problémem nedostatečně vzdělaných učitelů potýká již od doby vládnutí Rudých Khmerů, kdy byla většina z nich zavražděna. Od té doby bylo nutné se zaměřit na množství učitelů, tak aby se mohlo otevřít více škol, nebyly ale kladeny podmínky na jejich vzdělanost, proto i úroveň vzdělávání dětí byla nízká. Až v posledních letech se kambodžské školství zaměřuje více na kvalitu než kvantitu, i když učitelů je stále nedostatek. Dnes je v Kambodži 50 776 učitelů základních škol a 44 561 učitelů středních škol (ze soukromých i státních škol) a celkový počet učitelů je 102 036 (s Lycei a Colleges) (MoEYS, 2017). To je podle Benveniste a kol. (2008) průměrně 51 žáků na jednoho učitele na základní škole a 32 studentů na jednoho učitele na nižší střední škole. Informátoři také

uvedli jako největší problém současného vzdělávání nedostatečnou vzdělanost a praxi učitelů. V současné době učitel na základní škole nemusí absolvovat vysokou školu, stačí splnit dva roky na TTC, což jsou specializované pedagogické školy pro učitele (podobné našim vyšším odborným školám). To jsou ale ve srovnání s vyspělými zeměmi nízké požadavky na vzdělání učitelů. Například v České republice učitel musí mít minimálně vysokoškolské vzdělání, aby mohl učit. Přece jen ale dochází ke zvyšování požadavků na vzdělání učitelů, protože v minulosti žádná omezení neexistovala, proto jsou současní mladí učitelé lépe vzdělání, problémem ale zůstávají ti starší, kteří si své vzdělání nijak nedoplňují (Kelsall a kol., 2016). Učitelé by podle informátorů měli mít lepší vzdělání zaměřené nejen na způsob předávání znalostí žákům, ale také zaměřené na měkké dovednosti (v originále “soft skills”) a ekonomii. Podle statistiky MoEYS (2017, s. 24) mělo 2,39 % učitelů základních škol pouze základní vzdělání (šest tříd), 27 % nižší střední vzdělání (devět tříd), 62,2 % úplné střední vzdělání (12 tříd) a pouze 7,7 % univerzitní (bakalářský) titul. Problém nízkého vzdělání se rok od roku zlepšuje a MoEYS chce od roku 2020 zavést pro nové učitele povinnost minimálně čtyř let studia na TTC nebo dokončení bakalářského vzdělání. Pro ty, co už učí, by bylo nutností vzdělání si doplnit (Black, 2017).

TTC jsou nejčastějšími vzdělávacími institucemi pro učitele v zemi. Podle NGOWE jich existuje 25 (zhruba jedna na každou provincii) a jejich kvalita se velice liší. Některé jsou podporované neziskovými organizacemi, mají lepší finanční zabezpečení, tím pádem i lepší vybavení a prostředky k výuce. Čtyři informátoři si myslí, že kvalita TTC je dobrá. Ostatní odpověděli, že kvalita je různá, že kvalita je průměrná, nebo že se kvalita v posledních letech velmi zlepšuje. Podle Tandon a Fukao (2015, s. 39) je velmi rozdílná realita TTC od plánů MoEYS a stanovených kurikulárních pokynů. Podle nich můžou účinné vzdělávací programy pro učitele podstatně zlepšit učení studentů. V tom ale Kambodža zaostává. Tandon a Fukao (2015, s. 40) dospěli k závěru, že jsou nutné urgentní reformy pro TTC. “I přes dobré zařízení a pozitivní vnímání školního prostředí, kambodžští studenti pedagogických škol nedostatečně zvládají obsah a pedagogiku zaměřenou na studenty” (Tandon a Fukao, 2015, s. 40).

Jak už bylo zmíněno, dnes se Ministerstvo školství snaží zaměřit více na kvalitu učitelů než na jejich množství, přesto se země stále ještě potýká s nedostatkem učitelů a potvrzuje to i deset informátorů. Tento problém se liší podle provincií. STUČI a UČISOU řekli, že v jejich provinciích (Kandal a Phnom Penh) je dostatek učitelů, ale všichni informátoři potvrdili, že tento problém je mnohem zásadnější na venkově a vzdálených oblastech než ve městech. V Kambodži jsou učitelé umísťováni do škol podle výsledků,

kterých dosáhli při závěrečných zkouškách. Ti, kteří mají lepší výsledky, mají větší šanci se dostat do školy, o kterou požádali. A ženy mají prioritu v umístění nad muži. Většina ucházejících se učitelů žádá o místo ve městech. Je to především kvůli vyššímu životnímu standardu a kvůli větší příležitosti dostat se k dalším příjmům, jako je doučování při větším množství studentů (hustějšímu osídlení) (Benveniste a kol., 2008). Bohužel, tento systém neodpovídá nabídce a poptávce (Tandon a Fukao, 2015). Většina ucházejících se učitelů jako důvod, proč nechtějí jít pracovat do vzdálených oblastí, udávají vzdálenost od rodiny, těžko dosažitelná místa a příliš nízké platy. I když MoEYS stanovilo bonusy pro učitele, které v takových oblastech pracují, málokdo z ucházejících se učitelů o nich ví. A ti učitelé, kteří v takových oblastech pracují, říkají, že tento bonus je příliš malý, aby přitáhl větší množství nových učitelů, a také, že v těchto oblastech jsou platy a bonusy dávány s velkým zpožděním (Tandon a Fukao, 2015). To jsou důvody, kvůli kterým chybí učitelé na venkově. MoEYS tedy musí lépe propagovat bonusy, které učitelé v takových oblastech dostanou, tyto bonusy se musí zvýšit a tyto oblasti musí sami vychovávat a vzdělávat učitele, kteří tam budou ochotni zůstat a pracovat v prostředí, ve kterém vyrůstali (Tandon a Fukao, 2015).

Nedostatek učitelů v nedávné minulosti pramenil také z nechuti stát se učitelem kvůli příliš nízkým platům, které dostávali. To potvrzuje i Benveniste a kol. (2008). Podle NGOFCF, NGOEP a STUČI se platy učitelů dříve pohybovaly mezi \$30 za měsíc (u začínajících učitelů) po \$150 za měsíc. V roce 2013 došlo k rapidnímu zvýšení na \$250 za měsíc a podle všech informátorů platy neustále stoupají. Dnes by se měly pohybovat kolem \$280 za měsíc. To také zvyšuje atraktivitu zaměstnání pro chytřejší a ambicióznější studenty, kteří se chtějí stát učiteli. Tím si je podle Black (2017) vědom i Ministr školství, který se postaral o takovéto vysoké zvýšení platů. Spolu s růstem platů se zvyšuje také spokojenost učitelů se zaměstnáním. Více než polovina informátorů si myslí, že učitelé jsou spokojeni se svým zaměstnáním. Jako výhodu uvádí především krátkou pracovní dobu. Co se týče prestiže učitelského povolání, to je hodně spojeno s platovými podmínkami. NGOFCFCUČI vysvětlila, že prestiž mají učitelé stále více na vesnicích, kde žije početně více méně vzdělaných lidí, proto je pro ně učitel symbolem vzdělaného člověka, který učí a vychovává jejich děti. Obecně prestiž učitelského povolání ale klesá a stává se více individuální záležitostí, závislá na jednotlivcích. Podle výpovědi většiny informátorů bylo v minulosti podle průzkumu o nejpopulárnější zaměstnání mezi studenty právě povolání učitele na posledním místě, dnes ale jeho popularita stoupá a mnoho studentů se chce stát učiteli.

Často vyskytujícím se problémem v literatuře byla obvyklá absence učitelů při výuce

(Tan, 2007). Ta měla být způsobená právě nízkými platy učitelů, kteří museli mít další zaměstnání pro zabezpečení svých rodin. Učitelé tak zároveň pracovali například jako taxikáři, farmáři nebo průvodci. Informátoři ale tuhle informaci nepotvrdili, jejich odpovědi byly zcela rozdílné. Šest informátorů s tím souhlasilo, ale šest s tím nesouhlasilo. Autorka z toho vyvodila závěr, že tento problém byl velmi obvyklý v minulosti, i podle studie Tan z roku 2007, ale v současné době, po zvýšení platů a zlepšení situace učitelů, tento problém postupně klesá. Nabízí se také otázka, jak je možné, že si učitelé mohli dovolit chybět při výuce bez adekvátní náhrady? K tomu jim pomáhal chabý monitorovací a kontrolní systém kambodžského školství. Oficiálně mají být školy kontrolovány inspektory z provincií a distriktů, tito inspektoři ale málo kdy navštěvují samotné hodiny (Tandon a Fukao, 2015). Proto mají učitelé poměrně volnou ruku v chování ve výuce. Informátoři NGOWE a NGOCFC řekli, že učitelům chybí zodpovědnost a mnoho z nich se chová naprosto nepřijatelně. Nebojí se totiž o ztrátu svého zaměstnání, neexistují žádné tresty za špatné chování nebo absenci v hodinách. Evaluace a hodnocení profesorů nejsou postaveny na výkonu práce učitelů, jejich kompetencích nebo učení studentů, což způsobuje ztrátu motivace učitelů (Tandon a Fukao, 2015).

7 Závěr

Cílem této práce bylo zhodnocení nedávného vývoje a současné situace kambodžského vzdělávacího systému ve dvou aspektech – finanční dostupnosti základního vzdělávání a kvalitě kambodžských učitelů. Kvalitativní metoda vyhodnocení dvanácti polostrukturovaných rozhovorů v této práci nabízí zajímavé pohledy na problematiku těchto dvou témat od různě zainteresovaných informátorů. I když výsledky této práce mají vzhledem k použité metodice a velikosti vzorku pouze omezené implikace, představují důležité příspěvky do diskuze o problémech základního vzdělávání v Kambodži.

Většina informátorů se shodla na tom, že vůbec největší problém základního školství v Kambodži jsou učitelé a jejich kvalita. To je oblast, na kterou by při svých plánech a cílech mělo dát MoEYS ještě větší důraz, než doposud. Zlepšení kvality TTC, zvýšení počtu let studia na těchto vyšších pedagogických školách a delší praxe během studia jsou počátky úspěchu. Potřebné je také rozšíření pedagogických vysokých škol. Aby o tuto profesi měli zájem i ti nejlepší studenti, je nutné dále zvyšovat učitelské platy a poskytnout jim perspektivní zaměstnání (přitáhnout tak ty nejlepší.) Zvýšení platů učitelů by mělo zároveň omezit praxi neformálních poplatků na školách, jejíž výskyt ale informátoři zcela nepotvrdili. S vyšším příjmem by se učitelé mohli naplno věnovat jejich práci a nemuseli by shánět další finanční prostředky pro zabezpečení svých rodin prostřednictvím jiných zaměstnání.

Ačkoliv byl význam výše uvedených problémů ověřen, autorka během psaní této práce, díky srovnání dostupné starší literatury (z let před rokem 2010) a té novější (kolem roku 2015) a díky výpovědím informátorů, nabyla dojmu, že se v posledních letech situace v kambodžském školství výrazně zlepšuje. Potvrzují to i statistiky (EFA, MoEYS nebo UNICEF), ale také sami informátoři, kteří chválili současného Ministra školství, jeho kroky a reformy, které podniká. Autorka proto věří, že Kambodža je na dobré cestě k vymanění se z ne příliš úspěšného půlstoletí a mohla by se tak brzy dostat z kategorie nejméně rozvinutých států světa.

8 Seznam literatury

- ARNOLD, D. J. (2015): Achieving Quality Teaching in Developing Countries. Identifying factors that influence the delivery of quality teaching in primary schools in rural Cambodia. Master thesis. Institute of Development Studies Massey University Manawatu, New Zealand.
- ASIA-SOUTH PACIFIC EDUCATION WATCH (2007): Cambodia: Summary Report, The Impact of Informal Fees, Asian South Pacific Bureau of Adult Education. Dostupné z: <http://119.82.251.165:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/271/The%20impact%20of%20informal%20school%20fees%20on%20family%20expenditure.pdf?sequence=1> [cit. 3. 12. 2017]
- ASIAN DEVELOPMENT BANK. Cambodia: Country Poverty Analysis. Philippines: Asian Development Bank, 2014. ISBN 978-92-9254-789-9. Dostupné z: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/151706/cambodia-country-poverty-analysis-2014.pdf> [cit. 18. 11. 2017]
- AYRES, David, M. (2000): Tradition, Modernity, and the Development of Education in Cambodia. *Comparative Education Review*, 44, 4, 440-463.
- BBC (2018): Cambodia profile - Timeline. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13006828> [cit. 22. 3. 2018]
- BENVENISTE, L., MARSHALL, J. a ARAUJO, M. C. (2008): Teaching in Cambodia. The World Bank a Ministry of Education, Youth and Sport, Phnom Penh.
- BLACK, E (2017): Cambodia's education minister on reforms and the fourth industrial revolution. Southeast Asia GLOBE. Dostupné na: <http://sea-globe.com/hang-chuon-naron/> [cit. 18. 3. 2018]
- BRAY, M. (1999): The private costs of public schooling: Households and community financing of primary education in Cambodia. International institute for educational planning/UNESCO, Paris.
- BRAY, M., a kol. (2016): The internal dynamics of privatised public education: Fee-charging supplementary tutoring provided by teachers in Cambodia. *International journal of educational development*, 49, 291-299.
- BREHM, W. (2017): Historical memory and educational privatization: a portrait from Cambodia. *Ethnography and Education*, 1-17.
- BREHM, W. (2015): The Structures and Agents Enabling Educational Corruption in Cambodia. *Shadow Education and The Business of Examinations. The Political Economy of*

Schooling in Cambodia: Issues of Quality and Equity, 103-123.

BREHM, W., SILOVA, I. (2014): Hidden privatization of public education in Cambodia: Equity implications of private tutoring. *Journal for educational research online*, 6, 94-116.

CARMICHAEL, R. (2015). New Minister Cleans Up Cambodia's Education System. *VOA News*. Dostupné na: <https://learningenglish.voanews.com/a/cambodia-education-system-cleanup/2599977.html> [cit. 18. 3. 2018]

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY WEB SITE (2017): Cambodia: People and Society. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cb.html> [cit. 14. 9. 2017]

CLAYTON, T. (1995): Restriction or Resistance? French Colonial Educational Development in Cambodia. *Education Policy Analysis Archives*, 3, 19, 1-14.

DY, S. S. a NINOMIYA, A. (2003): Basic Education in Cambodia: The impact of UNESCO on policies in the 1990s. *Education Policy Analysis Archives*, 11, 48, 1-20.

DY, S., S. (2004): *International Education Journal*. Strategies and Policies for Basic Education in Cambodia: Historical Perspectives, 5, 1, 90-97.

EDUCATION FOR ALL COMETTEE (2015): Education for All 2015 National Review Report: Cambodia. Dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002297/229713e.pdf> [cit. 30. 3. 2018]

EVERETT, S. a KAING, M. (2014): Poll Shows Fighting Corruption Drives Support for Education Reform in Cambodia. *The Asie Foundation*. Dostupné z: <https://asiafoundation.org/2014/10/15/poll-shows-fighting-corruption-drives-support-for-education-reform-in-cambodia/> [cit. 23. 5. 2018]

GEEVES, R a BREDENBERG, K. (2004): Contract Teachers in Cambodia. *World Education/Cambodia a Kampuchean Action for Primary Education – KAPE*, Phnompenh.

GEO-REF.NET (2013): Population density of Cambodia. Dostupné z: <http://www.geo-ref.net/en/khm.htm> [cit. 23. 2. 2018]

GERTLER, P. a GLEWWE, P. (1990): The willingness to pay for education in developing countries. *Journal of Public Economics*, 42, 251-275.

GLOBAL SECURITY (2017): Cambodia Ethnic Groups Map. Dostupné z: <https://www.globalsecurity.org/jhtml/jframe.html#https://www.globalsecurity.org/military/world/cambodia/images/map-cambodia-ethnic-1972.jpg> [cit. 15. 3. 2018]

GLOBAL PARTNERSHIP FOR EDUCATION (2015): Strengthening Education in Cambodia. Dostupné z: <https://www.globalpartnership.org/blog/strengthening-education-cambodia> [cit. 15. 5. 2018]

HATTORI, H. (2009): Enhancing aid effectiveness in education through a sector-wide approach in Cambodia. *Prospects*, 39, 2, 185-199.

HUGHES, C. (2010): Cambodia in 2009: The Party's Not Over Yet. *Asian Survey*, 48, 1, 85-99.

HUMAN RIGHTS WATCH (2017): Cambodia: Democracy Faces Death: Diplomats and Donors Need to Act if Court Dissolves Opposition Party. Dostupné z: <https://www.hrw.org/news/2017/11/15/cambodia-democracy-faces-death> [cit. 27. 3. 2018]

KELSALL, T. a kol. (2016): The political economy of primary education reform in Cambodia. *ESID Working Paper*, 58, 1-37.

KHMER TIMES (2016): Top of the Class – The Minister who Rebuilds Systems. Dr. Hang Chuon Naron's Exclusive Interview on Cambodian Educational Reform. Dostupné z: http://www.moeys.gov.kh/en/minister-page/1831.html#.Ww_JzO6FPIU [cit. 21. 5. 2018]

KHUT, S. (2016): The education system in Cambodia. *Bookbridge*. Dostupné z: <http://bookbridge.org/en/the-education-system-in-cambodia/> [cit. 21. 9. 2017]

KIM, C. Y. a ROUSE, M. (2011): Reviewing the role of teachers in achieving Education for All in Cambodia. *Prospects*, 41, 415-428.

KITAMURA, Y. a kol. (2015): *The Political Economy of Schooling in Cambodia: Issues of Quality and Equity*. Palgrave Macmillan, New York.

KOSONEN, K. (2013): The use of non-dominant languages in education in Cambodia, Thailand and Vietnam. *Sense Publishers*, 24, 2, 39-58.

LEE, S. a kol. (2015): Effectiveness of bilingual education in Cambodia: a longitudinal comparative case study of ethnic minority children in bilingual and monolingual schools, *Compare. A Journal of Comparative and International Education*, 45, 4, 526-544.

MARSHALL, J. a kol. (2009): Student achievement and education policy in a period of rapid expansion: Assessment data evidence from Cambodia. *International Review of Education*, 55, 393-413.

MINISTRY OF EDUCATION, YOUTH AND SPORT (2005): *Education Strategic Plan 2006-2010*. Dostupné z: http://planipolis.iiep.unesco.org/sites/planipolis/files/ressources/cambodia_education_strategic_plan_2006-2010.pdf [cit. 20.10. 2017]

MINISTRY OF EDUCATION, YOUTH AND SPORT (2010): Education Strategic Plan 2009-2013. Dostupné z: http://planipolis.iiep.unesco.org/sites/planipolis/files/ressources/cambodia_education_strategic_plan_2009-2013.pdf [cit. 12.11. 2017]

MINISTRY OF EDUCATION, YOUTH AND SPORT (2014): Education Strategic Plan 2014-2018. Dostupné z: http://www.veille.univ-ap.info/media/pdf/pdf_1436325627550.pdf [cit. 1.12. 2017]

MINISTRY OF EDUCATION, YOUTH AND SPORT (2017): The educational statistics and indicators 2016/2017. Dostupné z: <https://drive.google.com/file/d/0B1ekqZE5ZIUJWldPLWx4MkZFOXc/view> [cit. 28.2. 2018]

MYSLIWIEC, E. (1988). Punishing the Poor: The International Isolation of Kampuchea. Oxfam, Oxford.

NEP a VSO (NGO Education Partnership and Voluntary Service Overseas) (2008): Teaching matters: A policy report on the motivation and morale of teachers in Cambodia. NGO Education Partnership and VSO, Phnompenh.

NO, F., TANIGUCHI, K., HIRAKAWA, Y. (2016): School dropout at the basic education level in rural Cambodia: Identifying its causes through longitudinal survival analysis. *International Journal of Educational Development*, 49, 215-224.

NOŽINA, M. (2007): Dějiny Kambodže. Lidové noviny, Praha.

OGISU, T. a WILLIAMS, J., H. (2015): The Back Story of Education in Cambodia. Palgrave Macmillan, 2, 15-34.

OPENDEVELOPMENTCAMBODIA (2015): Aid and Development. Dostupné z: <https://opendevelopmentcambodia.net/topics/aid-and-development/> [cit. 15.11. 2017]

POPULATION PYRAMID (2017): Cambodia. <https://www.populationpyramid.net/cambodia/2016/> [cit. 3.11. 2017]

ROSTEK, O. (2017): Vliv demokratizace na stav občanské společnosti v Kambodži mezi lety 1991 až 2015. Diplomová práce. Katedra Studií Občanské Společnosti FHS UK. Praha.

SHARP, B. (2009): The banyan tree: untangling Cambodian history. Dostupné z: <http://mekong.net/cambodia/banyan1.htm> [cit. 1.10. 2017]

SHORT, P. (2004): Pol Pot, Dějiny zlého snu. BB/art, Praha.

TAN, C. (2007): Education reforms in Cambodia: issues and concerns. *Educational Research for Policy and Practice*. Dordrecht 6, 1, 15-24.

TANDON, P. a FUKAO, T. (2015): Educating the next generation: Improving teacher quality in Cambodia. World Bank Group, Washington, DC.

TERNON, Y. (1997): Genocidy XX. století: Zločinný stát. Themis, Praha.

THE BANYAN TREE (2009): Untangling Cambodian History. Dostupné z: <http://www.mekong.net/cambodia/banyan5.htm> [cit. 5.10. 2017]

UNESCO (2008): Secondary Education Regional Information Base: Country Profile - Cambodia. UNESCO, Bangkok.

UNESCO (2017): Education for All Movement. Dostupné z: <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-all/> [cit. 18.11. 2017]

UNESCO INSTITUTE FOR STATISTICS (2018): One in Five Children, Adolescents and Youth is Out of School. UIS fact sheet, 48, 1-13.

UNESCO INSTITUTE FOR STATISTICS (2016): Number of out-of-school children, adolescents and youth by school age group: Cambodia. Dostupné z: <http://uis.unesco.org/indicator/edu-ofs-ofst-lev> [cit. 25.3. 2018]

UNICEF (2018): Primary Education: Current status and progress. Dostupné z: <https://data.unicef.org/topic/education/primary-education/> [cit. 4.4. 2018]

UNITED NATIONS (2018): Least developed countries (LDCs). Dostupné z: <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category.html> [cit. 4.10. 2017]

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAM (2016): Human Development Data (1990-2015). Mean years of schooling (years). Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/data>

USAID (2017): Cambodia – Education. Dostupné z: <https://www.usaid.gov/cambodia/education> [cit. 12.12. 2017]

WEGGEL, O. (2007): Cambodia in 2006: Self-Promotion and Self-Deception. Asian Survey, 47, 1, 141 – 47.

WIKIPEDIA (2017): Tuk-tuk. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Tuk-tuk> [cit. 19.3. 2018]

WORLD BANK (2015): Cambodia: Average years of schooling, ages 15 and above. Factfish. Dostupné z: <http://www.factfish.com/statistic-country/cambodia/average+years+of+schooling,+ages+15+and+above,+total> [cit. 8.5. 2018]

WORLD BANK (2017): Cambodia: Net official development assistance and official aid received (current US\$). Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ALLD.CD?end=2015&locations=KH&start=1>

960&view=chart&year_high_desc=true [cit. 8.11. 2017]
WORLD BANK (2017): Cambodia: Expenditure on education as % of total government expenditure (%). Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GB.ZS?locations=KH&view=chart> [cit. 7.10. 2017]
WRIGHT, W., E. a BOUN, S., (2016): The Development and Expansion of Multilingual Education in Cambodia: An Application of Ruiz's Orientations in Language Planning. *Bilingual Review*, 33, 3, 1-17.
ZELENDÁ, J. (2007): Země za zrcadlem: historie Kambodže v letech 1863-1979. Diplomová práce. Ústav světových dějin, Seminář nejnovějších dějin, FF UK, Praha.
ZELENDÁ, J. (2009): Kambodža. Libri, Praha.
ZELENDÁ, J. (2010): Kambodža: Osud jednoho národa. Rigorózní práce. Ústav světových dějin, Seminář nejnovějších dějin, FF UK, Praha.

9 Přílohy

9.1 Příloha 1: Vzorová struktura rozhovoru

Obecné informace / general information:

- 1) Jaké období mělo největší vliv (kladný i záporný) na vzdělávání od osamostatnění Kambodži až po rok 2000 a z jaké příčiny? / What period did have the greatest impact (positive and negative) on education in Cambodia before 2000 and why?
- 2) Jaké období mělo největší vliv na vzdělávání po roce 2000 a z jaké příčiny? / What period did have the greatest impact (+ i -) on education in Cambodia after 2000 and why?
- 3) Jaké jsou největší úspěchy v základním vzdělávání v Kambodži? Jsou stejné pro všechny stupně vzdělávání? a po odpovědi se budu ptát na ty specifické věci / What is/are the biggest success and positive developments in Cambodian primary education?
- 4) Co jsou hlavní omezení v základním vzdělávání v Kambodži? a po odpovědi se budu ptát na ty specifické věci/ What are the main problems and limitations in Cambodian primary education?
- 5) Co byste vy osobně změnil/a v Kambodžském základním školství, kdybyste mohl změnit 1-3 věci? / What would you personally change about primary education in Cambodia if you could change up to three things?

Finanční nedostupnost vzdělání / Financial accessibility of primary education:

- 6) Na kolik je základní a střední vzdělání v Kambodži zdarma? / How much is actually primary education free of charge in Cambodia?
- 7) Co jsou největší formální školní výdaje pro rodiče? / What are the highest formal school expenditures for parents?
  - a) Co jsou největší neformální školní výdaje pro rodiče? / What are the highest informal school expenditures for parents?

- b) Jsou dostupné pro jednotlivé žáky zdarma ve třídách učebnice, pracovní sešity, mapy, tabule atd. ze kterých se studenti učí a procvičují látku? / Are textbooks, books, maps, blackboards and other school aids available for students at primary schools free of charge?
- c) Jak to je s psacími potřebami, sešity a dalšími věcmi nezbytnými pro studenty? Platí je škola nebo studenti? / What about pens, pencils, notebooks and other things that student need every day at school? Who pays them?
- 8) Jak běžné jsou podle vás neformální poplatky školám či učitelům? / How common are informal fees to schools/teachers in Cambodia?
- a. vyskytují se v drtivé většině škol, / they are common in most of the schools (76-100 %),
- b. více než polovina škol, ale ne všechny (např. 51-75% škol), / they are common in more than half of schools, but not all of them (51-75 %)
- c. they are common in less than half schools (25-50%),
- d. málo časté nebo výjimečné (0-24%) / very rare or not existing (0-24 %).
- e. Absolutely dont know
- a) Pokud ano - jak k tomu dochází / If so, how does this happen?
- b) Jaký je důvod? / What is the reason?
- 9) Myslíte si, že jsou rodiče dětí v Kambodži přesvědčeni, že pro získání kvalitního základního vzdělání svých dětí je třeba platit školám či učitelům neformální poplatky? / Do you think that Cambodian parents believe that for the acquisition of good-quality primary education for their children they have to pay informal fees to schools or teachers?
- a. Yes, almost all of them (76-100%)
- b. Majority but not all (51-75%)
- c. Minority (26-50%)
- d. Rarely (up to 25%)

e. Absolutely do not know

- 10) Jsou děti z rodin s vyššími finančními příjmy ve škole zvýhodněny, protože mohou například poskytovat více neformálních poplatků? Pokud ano - jak? / Are students from higher-income families in advantage compare to others? (maybe because they can provide more informal fees) If so, how does it work exactly?
- 11) Mají průměrní Kambodžští rodiče dostatek financí, aby mohli poslat všechny své děti (3) do základní a střední školy? / Do the average Cambodian family have enough money to send their (3) kids to primary and secondary school?
- a) Pokud ne, co je důvodem, pokud je vzdělání zdarma? / If not, what is the reason, if the primary and secondary education is free of charge?
- 12) Are there any regulations or interventions focused specifically on the prevention of informal payments?
- a) If yes, which?
- b) (Does there exist any law according to school/teachers cannot take informal fees from students?)
- 13) How this problem with requesting informal fees could be solved according to your opinion?

Kambodžští učitelé / Cambodian teachers:

- 14) Řekl/a byste mi pozitiva a negativa kambodžských učitelů základních škol? / Would you tell me some positive and negative aspects about Cambodian teachers?
- 15) Myslíte si, že jsou učitelé v Kambodži celkově spokojeni se svou prací? / Do you think that teachers in Cambodian primary schools are generally satisfied with their jobs?
- 16) Jak prestižní je být učitelem na základní škole v Kambodži? / How prestigious it is to be a primary school teacher in Cambodia?
- 17) Myslíte si, že učitelé na základních školách mají dobré platové podmínky? / Do you think that the salaries of primary school teachers in Cambodia are appropriate?

- a) Změnili se platy za posledních 5 let? / Has it changed for the better over the past 5 years?

18) Are teachers sometimes absent in the classes?

- a. Very common
- b. Sometimes
- c. Not very often
- d. Never
- e. Absolutely don't know

19) Je dostatek učitelů na základních/středních školách? / Are there enough teachers in primary/lower secondary schools?

- a) Je dostatek jak na vesnicích, tak ve městech? / Are there enough primary teachers in the cities as well as in the villages and countryside?

20) Are the primary teachers in Cambodia well educated?

- a) Jakého vzdělání musí dosáhnout učitel, aby mohl učit na základní či nižší střední škole? Je tomu tak opravdu vždy? /What education does the teacher need to get to teach in primary or lower secondary school?
- b) Jakou úroveň (dle Vašeho názoru) mají pedagogické školy a tréninková centra? / What is the quality level of pedagogical schools and training centres for teachers according to your opinion?
- c) Existuje nějaká možnost dalšího vzdělávání pro učitele, kteří již učí? / Are there any possibilities of other higher education (training) for teachers that already teach?

21) How would you improve teachers? according to your opinion?

Osobní otázky / personal questions:

- I. What is your job?
- II. Where are you from? (which province)

- III. How long have you been working in educational system in Cambodia?
- IV. What is/was your position?
- V. In what part of Cambodia (geographically) have you been working?
- VI. Do you have experience from abroad?

9.2 Příloha 2: Příloha na samostatném CD

Tabulka v excelu s odpověďmi informátorů